

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Психолого-педагогічний факультет
Кафедра початкової освіти

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри

(підпис) (прізвище, ініціали)
«__» _____ 2023 р.

Реєстраційний № _____

«__» _____ 2023 р.

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБОМ
ВІРТУАЛЬНИХ ЕКСКУРСІЙ

Кваліфікаційна робота
студентки групи ЗПОМ-22
ступеня вищої освіти магістратура
спеціальності 013 Початкова освіта
Лапіної Ірини Петрівни

Керівник
канд. пед. наук, доцент кафедри
початкової освіти
Павлик Олена Анатоліївна

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS ____ Кількість балів ____

Голова ЕК _____

(підпис) (прізвище, ініціали)

Члени ЕК _____

(підпис) (прізвище, ініціали)

(підпис) (прізвище, ініціали)

(підпис) (прізвище, ініціали)

(підпис) (прізвище, ініціали)

ЗАПЕВНЕННЯ

Я, Лапіна Ірина Петрівна, розумію і підтримую політику Криворізького державного педагогічного університету з академічної доброчесності. Запевняю, що ця кваліфікаційна робота виконана самостійно, не містить академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Я не надавала і не одержувала недозволену допомогу під час підготовки цієї роботи. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело.

Із чинним Положенням про запобігання та виявлення академічного плагіату в роботах здобувачів вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету ознайомена. Чітко усвідомлюю, що в разі виявлення у кваліфікаційній роботі порушення академічної доброчесності робота не допускається до захисту або оцінюється незадовільно.

Лапіна І.П. _____

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБОМ ВІРТУАЛЬНИХ ЕКСКУРСІЙ	
1.1. Аналіз проблеми розвитку мовлення у сучасній психолого- педагогічній літературі.....	9
1.2. Методичні аспекти розвитку мовлення у молодших школярів.....	13
1.3. Віртуальні екскурсії як засіб навчання учнів початкової школи....	19
1.4. Особливості проведення уроків з розвитку мовлення засобом віртуальних екскурсій у початковій школі.....	24
Висновки до розділу 1.....	28
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБОМ ВІРТУАЛЬНИХ ЕКСКУРСІЙ	
2.1. Аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду використання віртуальних екскурсій у педагогічній практиці вчителів початкової школи.....	30
2.2. Виявлення рівня розвитку мовлення учнів 3 класу.....	50
2.3. Експериментальна робота з розвитку мовлення третьокласників засобом віртуальних екскурсій	61
2.4. Інтерпретація результатів дослідно-експериментальної роботи.....	73
Висновки до розділу 2.....	80
ВИСНОВКИ.....	82
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	86
ДОДАТКИ.....	95

ВСТУП

Актуальність дослідження. На сьогодні процес реалізації компетентного підходу актуалізує запитання щодо формування інтелектуально розвиненої особистості з активною життєвою позицією, стійким інтересом до пізнання навколишнього світу, яка має високий рівень загальної культури, здатна до критичного мислення, вміє творчо підходити до вирішення життєвих та професійних завдань та гарно володіє мовою з метою здійснення міжкультурної взаємодії.

Мовлення – це основа людського спілкування, формування громадянської ідентичності та соціально-етнічної спрямованості, яка дозволяє людині розуміти, бути зрозумілою та виражати свій внутрішній світ. Ухвалення Концепції Нової української школи зумовлює важливість формування у дітей життєвих компетентностей, які потрібні для успішної самореалізації у житті, подальшого навчання та професійного пошуку, з-поміж яких особливу роль відіграє комунікативна компетентність. Саме вона виступає істотним елементом культури народу-носія певної мови та засобом її передачі іншим людям, сприяючи формуванню у молодших школярів цілісної картини світу, підвищенню рівня гуманітарної освіти, формуванню всебічно розвиненої особистості. Все це знаходить своє відображення в положеннях Закону України «Про освіту» (2017 р.) [56], «Про повну загальну середню освіту» (2020 р.), Концепції Нової української школи [57], у Державному стандарті початкової освіти (2018 р) [55] та інших нормативно-правових актах.

Одним із ефективних засобів формування особистості в процесі навчальної діяльності є використання таких форм навчання, які б забезпечували молодших школярів умовами для активної навчальної діяльності, сприяли їхньому інтелектуальному розвитку, розвивали ініціативність та навчальну самостійність, здійснюючи позитивний емоційний вплив на дітей, сприяючи формуванню та розвитку пізнавального інтересу до навчання, сприяючи

розвитку партнерської взаємодії з однолітками та вчителем. Однією з таких інтерактивних форм навчання є проведення віртуальних екскурсій.

Окремі аспекти проблеми формування мовлення учнів початкової школи стали об'єктом мультидисциплінарних досліджень учених у сфері психології, педагогіки, філології та інших наук. Так, на важливість формування та розвитку мовлення як засобу комунікації молодших школярів у своїх дослідженнях звертали увагу О. Голюк [58], А. Зимильдінова [28], І. Карпюк [29], Г. Підлужна [46], Н. Родюк [58] та ін. Деякі аспекти методики педагогічної роботи вчителя щодо розвитку мовлення дітей розкривають у своїх наукових працях О. Вісіч [40], Л. Галаєвська [22], О. Мартіна [36], К. Пономарьова [51], Л. Приходько [55] та ін.

Особливостям використання віртуальних екскурсій як засобу навчання у початковій школі присвятили свої наукові розробки І. Друць [59], О. Коваленко [30], В. Немченко [42], О. Подліняєва [47; 48], Є. Починок [53], Л. Романенко [59] та ін.

Враховуючи практичну та соціальну значущість проблеми розвитку мовлення молодших школярів та формування в них мовленнєвої компетентності у поєднанні з активним розвитком та впровадженням в навчальній діяльності різних інноваційних технологій та використанням віртуальних екскурсій в освітньому процесі, а також недостатню розробленість питання особливостей їх використання з метою розвитку мовлення учнів початкової ланки в умовах реалізації Концепції Нової української школи спонукало нас обрати тему кваліфікаційного дослідження: **«Розвиток мовлення молодших школярів засобом віртуальних екскурсій»**.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати, розробити та апробувати експериментальну систему роботи з розвитку мовлення молодших школярів засобом віртуальних екскурсій.

Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких завдань:

1) провести ґрунтовний аналіз проблеми розвитку мовлення у сучасній психолого-педагогічній літературі;

2) визначити та схарактеризувати методичні аспекти розвитку мовлення у молодших школярів;

3) схарактеризувати віртуальні екскурсії як засіб навчання учнів початкової школи;

4) окреслити особливості проведення уроків з розвитку мовлення засобом віртуальних екскурсій у початковій школі;

5) проаналізувати вітчизняний та зарубіжний досвід використання віртуальних екскурсій у педагогічній практиці вчителів початкової школи;

6) виявити рівень розвитку мовлення у молодших школярів;

7) розробити та апробувати експериментальну систему роботи з розвитку мовлення учнів 3 класу засобом віртуальних екскурсій із подальшою перевіркою її ефективності.

Об'єкт дослідження: розвиток мовлення молодших школярів.

Предмет дослідження: віртуальні екскурсії як засіб розвитку мовлення учнів початкової школи.

Гіпотеза дослідження: використання віртуальних екскурсій в освітньому процесі сприятиме підвищенню рівня розвитку мовлення молодших школярів за дотримання таких умов:

1) систематичність організації та проведення віртуальних екскурсій на уроках української мови, літературного читання та інтегрованого курсу «Я досліджую світ»;

2) дотримання інтегрованого та компетентнісного підходу під час розробки віртуальних екскурсій;

3) урахування вікових та індивідуальних особливостей учнів початкової школи під час підготовки та проведення уроків з віртуальними екскурсіями;

4) підбір завдань, вправ та ігор для розвитку мовлення молодших школярів здійснювати з урахуванням інтересів дітей.

Методи дослідження обрані з урахуванням поставленої мети і завдань дослідження, його об'єкта та предмета, зокрема: *теоретичні*: аналіз наукової літератури з педагогіки, психології, методики початкової освіти; синтез,

порівняння, індукція, дедукція, аналогія при розгляді ключових понять дослідження; *емпіричні*: спостереження, анкетування, опитування, ранжування, бесіда, педагогічний експеримент щодо з'ясування рівнів розвитку мовлення у молодших школярів; *статистичні*: середнє значення; порівняння кількісних результатів дослідження для підтвердження ефективності проведеного експерименту.

Практична значущість результатів дослідження полягає в тому, що розроблена та апробована експериментальна система роботи з розвитку мовлення у молодших школярів засобом віртуальних екскурсій може використовуватись: у практичній діяльності вчителів початкової школи; викладанні навчальних курсів студентам ЗВО та ін.

Апробація результатів дослідження здійснювалась шляхом:

1. Учасі у Всеукраїнській онлайн-конференції з міжнародною участю «Стратегія та практика організації освітнього процесу в умовах невизначеності: нові виклики та перспективи реалізації» (м. Чернігів, 30 травня 2023 р.).

2. Публікації статей:

– Лапіна І.П., Павлик О.А. Розвиток мовлення молодших школярів засобом віртуальних екскурсій. *Актуальні питання теорії і практики початкового навчання*: збірник наукових праць. Кривий Ріг: Криворізький державний педагогічний університет. 2023.

– Лапіна І.П., Павлик О.А. Віртуальна екскурсія як засіб навчання учнів початкової школи. Збірник IV Всеукраїнської студентської наукової конференції «Формування сучасної науки: методика та практика» (м. Київ, 20 жовтня 2023 р.). Вінниця: Видавництво «Молодіжна наукова ліга», 2023. С. 174-175.

Експериментальна база дослідження: Криворізька гімназія №18 Криворізької міської ради та Миролюбівська гімназія Гречаноподівської сільської ради Криворізького району Дніпропетровської області.

В експериментальному дослідженні брали участь 31 учень молодшого шкільного віку, які навчаються у 3 класах. Період проведення дослідження: «01» грудня 2022 р. по «30» червня 2023 р.

Структура роботи складається зі вступу, двох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаної літератури, що складає 80 найменувань, 10 таблиць, 35 рисунків, 4 додатків. Повний обсяг кваліфікаційної роботи складає – 107 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБОМ ВІРТУАЛЬНИХ ЕКСКУРСІЙ

1.1. Аналіз проблеми розвитку мовлення у сучасній психолого-педагогічній літературі

Мовлення є особливою формою діяльності дитини, особливим результатом її зусиль в освоєнні життєвого простору. Так, наслідуючи різні способи мовленнєвого спілкування того середовища, в оточенні якого вона перебуває, відбувається сприйняття та перейняття їх як єдино правильних та незмінних. Як зазначає І. Баранець та Т. Білявська, виникнення комунікативної варіативності у дитини має місце у випадку виходу дитини з оточення її сім'ї в інше середовище, коли у неї з'являється потреба спілкуватися з однолітками та дорослими, сприяючи набуттю молодшим школярем власного життєвого досвіду [4, с. 25-26].

На сьогодні у сучасних наукових студіях віддається перевага комунікативно-діяльнісному підходу, в основу якого були покладені дослідження та концепції педагогів та психологів (Т. Білявської [4], А. Богуш [6], М. Варварук [9; 10; 11], О. Вашуленко [12; 13], А. Зимкульдінової [27], Г. Підлужної [46], К. Пономарьової [51], Л. Романенко [59] та ін.), які особливу роль у формуванні особистості дитини та її загальному розвитку надавали розвитку мовлення, мовленнєвої діяльності.

Відповідно до Українського педагогічного словника, під поняттям «мовлення» слід розуміти конкретну форму існування мови як особливого виду суспільної діяльності особистості, що реалізується усно та/або письмово в процесі вираження та обміну думками [68, с. 213]. За С. Цибульською, мовлення є процесом використання людиною мови для спілкування [69, с. 354].

Поняття «мовлення» безпосередньо пов'язане із такими категоріями, як «спілкування», «комунікація», «мовленнєва діяльність», тому в нашому дослідженні ми будемо розглядати мовлення в контексті зазначених категорій.

Л. Галаєвська під поняттям «мовленнєва діяльність» розуміє специфічну форму людської діяльності, її самостійний вигляд, який є процесом активного, цілеспрямованого, опосередкованого мовою та обумовлюваного ситуацією спілкування, прийому та видачі мовного повідомлення у взаємодії людей між собою [22, с. 32]

Відповідно до визначення, наданого в Академічному тлумачному словнику, «мовленнєва діяльність» (англ. *communicative activity*) є специфічною формою людської діяльності, її самостійним різновидом, який виступає у ролі процесу активного, цілеспрямованого, опосередкованого мовленням та обумовленого ситуацією спілкування, прийомом-передачею мовленнєвого повідомлення у ході спілкування між людьми [1].

Л. Галаєвська зазначає, що розуміння діяльнісної природи мовленнєвих проявів полягає у тому, що акти мовленнєвих дій входять у будь-яку діяльність людини: пізнавальну та/або комунікативну. З цього випливає, що зв'язне мовлення є діяльністю, що відбувається тоді, коли мовленнєві дії характеризуються наявністю самостійної мотивації та мети, що не збігаються з домінуючою мотивацією діяльності немовленнєвої [22].

У сучасній психолого-педагогічній та методичній літературі існує думка, що мовлення має 7 психолого-педагогічних особливостей, які представлені на рисунку (див.рис.1.1.).

З погляду психолого-педагогічного аспекту ключовою проблемою в процесі формування мовленнєвого висловлювання виступає проблема взаємозв'язку мислення та мовлення, тобто «проблема переходу від суб'єктивного, ще словесно не оформленого і зрозумілого лише самому суб'єкту сенсу до словесно оформленої та зрозумілої для будь-якого слухача системи значень, яка формується у мовленнєвому висловлюванні» [26, с. 82]. Саме це, на думку Н. Дмитренко, зумовлює неможливість моделювання процесів

мовлення і мовного сприйняття без урахування тісного зв'язку мовлення та мислення [25, с. 113].

Рис.1.1. Психолого-педагогічні особливості мовлення

Джерело: складено на основі [6, с. 32; 32, с. 488].

Узагальнюючи розглянуті погляди щодо проблеми взаємодії мовлення та мислення, вважаємо, що внутрішнє мовлення – це основний механізм мовного мислення, який існує при говорінні, у процесі якого має місце попередня фіксація думок у свідомості, тобто складання уявного плану чи конспекту майбутнього висловлювання.

Так, О. Вашуленко зазначає, що процес формування думки-мовлення, який починається з «розгортання» елементів свідомості та закінчується «фонаційним виконанням» мовленнєвих утворень, проходить через низку етапів:

1) перехід від активізованих елементів свідомості до окремих подій та положень;

2) перехід від глибинних семантико-синтаксичних структур до поверхневих речень, які оснащені лексемами та граматичними формами;

3) перехід до виконуваних фонологічних структур [21].

З проблемою внутрішнього мовлення знаходиться у тісному взаємозв'язку таке поняття, як «внутрішнє програмування», під яким слід розуміти «неусвідомлену побудову деякої схеми, на основі якої надалі породжується мовленнєве висловлювання» [32 с. 114]. Н. Максименко зазначає, що в основу внутрішнього програмування закладено сукупність розумових процесів, які мають як свій результат смислову, лінгвістично неформлену схему (план) майбутнього мовного висловлювання [32, с. 114–115], серед яких визначимо: 1) загальнофункціональні; сенсотворчі та лексико-граматичні; звуконаслідувальні [40].

А. Богуш вважає, що весь комплекс вищезгаданих психофізіологічних механізмів спрямовується на формування результату мовленнєвої діяльності – висловлювання у процесі говоріння або письма та умовиводи у процесі слухання чи читання [6, с. 39]. При цьому виникнення труднощів мовленнєвої діяльності може бути обумовлено наявністю низького рівня функціонування власне мовленнєвих механізмів, що пристосовуються до мови [30, с. 23].

Узагальнюючи різні наукові підходи до визначення понять «мовлення», «спілкування», «мовленнєва діяльність», було сформульовано таку дефініцію поняттю «розвиток мовлення молодшого школяра»: це процес розвитку основного виду мовленнєвої діяльності дитини молодшого шкільного віку, що полягає в організації та реалізації процесу активного, цілеспрямованого, опосередкованого мовою та комунікативною ситуацією, прийому-передачі мовленнєвого повідомлення під час міжособистісної взаємодії.

Встановлено, що зв'язне мовлення є певним рівнем розвитку особистості, що полягає у сформованості системи емоційно-вольових, мотиваційно-спонукальних явищ, особистісних якостей та функціональних проявів, які спрямовані на реалізацію емоційних, когнітивних та поведінкових сфер людини.

1.2. Методичні аспекти розвитку мовлення у молодших школярів

На думку вітчизняної дослідниці К. Пономарьової, мовлення є здатністю людини до правильного орієнтування в міжособистісному спілкуванні та відносно вільної участі у ньому, досягнення якої здійснюється за допомогою використання лінгвістичних знань, а також урахування традицій та звичаїв суспільства [51, с. 18].

Звертаючись до положень Державного стандарту початкової освіти (2018 р.), варто зазначити, що розвиток мовлення молодших школярів знаходить своє втілення в рамках мовно-літературної освітньої галузі, відповідно до якої молодші школярі вільно володіють державною мовою, здатні взаємодіяти з іншими особами як українською, так й іноземною мовою; вміють усно та письмово висловлювати свої думки, почуття в режимі реального часу; здатні сприймати та використовувати інформацію задля досягнення життєвих цілей під час різних комунікаційних ситуацій; уміють сприймати, аналізувати, інтерпретувати та критично оцінювати інформацію в різних текстах, зокрема в медіатекстах, та використовувати її, збагачуючи свій власний життєвий досвід; вміють дотримуватися норм літературної мови [55].

Відтак, мовленнєвий розвиток молодшого школяра полягає у вільному володінні мовою у різних життєвих та навчальних ситуаціях, у здатності учня спілкуватися з однолітками та дорослими людьми різного статусу, розуміти та вміти відтворювати прочитану та сприйняту на слух інформацію, грамотно та змістовно формулювати та висловлювати свої думки усно та письмово.

Аналізуючи питання розвитку мовлення у молодших школярів, ми звернулися до сучасної методичної літератури та виявили, що зв'язне мовлення може виражатися у трьох основних формах: монологічній та діалогічній, а також у формі складного переплетення діалогу та монологу, що характеризуються цілим комплексом психологічних та лінгвістичних особливостей, які слід враховувати у процесі навчання мовленню. На думку О. Алексєєвої, це обумовлюється тим, що формування умінь монологічного та діалогічного

мовлення передбачає застосування диференційованої організації навчального матеріалу та різних прийомів роботи з ним [2].

Діалогічна форма мовлення є первинною по відношенню до монологічної. Так, Ж. Боженко та О. Вісіч зазначають, що «...монолог є значною мірою штучною формою, і справжнє своє буття мовлення виявляє лише в діалозу» [40, с. 9]. Під діалогічним мовленням у сучасній методиці слід розуміти об'єднану ситуативно-тематичну спільність та комунікативні мотиви поєднання реплік, які послідовно породжуються (двома і більше) співрозмовниками у безпосередньому акті спілкування [46, с. 113].

На думку вітчизняної дослідниці С. Цибульської, саме володіння діалогічним мовленням покладено в основу мовлення комунікативного, оскільки його сутність зводиться до вміння молодшого школяра спілкуватися в умовах постійно змінюваних комунікативних завдань та комунікативних ситуацій (ситуацій спілкування) [69, с. 354]. Діалогічні вміння знаходить своє відображення у здатності учня початкової школи:

- формулювати запити інформації;
- повідомляти необхідну інформацію у відповідності до отриманого запиту;
- повідомляти інформацію задля її подальшого обговорення та аналізу;
- реагувати на повідомлення, виражаючи/висловлюючи згоду/незгоду, схвалення, уточнення, сумніви тощо [21, с. 22].

На рис. 1.2 наведено основні характерні риси монологічного та діалогічного мовлення.

Так, здатність молодшого школяра вести бесіду на задану комунікативну тему є показником найвищого рівня володіння діалогічним мовленням. При цьому, якщо учень має вищий рівень навченості діалогічного мовлення (рівень вільної бесіди), то він вільно може як ставити запитання своїм співрозмовникам, так і відповідати на їхні запитання, маючи водночас емоційно-ціннісний компонент мовлення [42, с. 327]. Враховуючи те, що визначення мовного

завдання особи, яка говорить, безпосередньо обумовлюється мовленнєвою поведінкою її співрозмовника, здатність дитини забезпечувати адекватну реакцію на таку мовленнєву поведінку – це важливий показник сформованості в учня зв'язного комунікативного мовлення.

Рис. 1.2. Характерні риси монологічного та діалогічного мовлення

Джерело: складено на основі [23, с. 182; 59; 72, с. 7].

На думку І. Григор'євої та О. Вашуленко, зв'язне мовлення ґрунтується на навичках трьох видів: лексичних, граматичних та вимовних [16, с. 21]. Практика показує, що в питанні про те, що покласти в основу при вдосконаленні усного мовлення – лексику або граматику, перевага повинна віддаватися лексиці, з урахуванням її граматичного оформлення в мові. Ця тенденція, на думку М. Вашуленко, можна пояснити тим, що у лексиці реалізується змістовна сторона мовлення, хоч і граматична структура її є чисто формальною [12, с. 29].

Єдність лексичного та граматичного компонентів мовленнєвої навички підтверджують, насамперед, спостереження за процесом сприйняття мовного висловлювання, коли несформованість одного з компонентів ускладнює розуміння сенсу мовного висловлювання. Це є доказом того, що лексичні навички, формування яких передбачає граматично та семантично правильне розуміння та вживання слова у всіх видах мовленнєвої діяльності, функціонують у єдності та у взаємозв'язку з граматичними [33].

Лексико-граматична навичка за визначенням Г. Забурмехи, є «динамічний процес синтезу семантично значимих (лексичних) і формально-стройових (граматичних) компонентів на синтагматичному рівні при провідній ролі змістовної сторони, що визначає граматичну форму відповідно до комунікативного завдання» [26]. Лексичний компонент лексико-граматичної навички виступає у формі частково автоматизованих лексико-семантичних зв'язків на рівні словосполучення та речення, граматичний компонент – у формі автоматизованих процесів морфологічного оформлення лексем та висловлювання синтаксичних зв'язків слів у складі словосполучень, а також самих речень.

Так, В. Сиротенко зазначає, що володіння вмінням зв'язного мовлення передбачає вміння спілкуватися в умовах комунікативного завдання, що часто змінюється, і ситуації спілкування [64, с. 156-157]. Діалогічні вміння виражаються у володінні ініціативними та реактивними репліками відповідно до комунікативних завдань та умов спілкування. На думку Т. Гужанової, до умінь зв'язного мовлення зазвичай відносять такі мовленнєві вміння [5, с. 248]: 1) формулювання запиту інформації; 2) повідомлення необхідної інформації відповідно до її запиту; 3) повідомлення інформації з метою її подальшого обговорення; 4) реагування на повідомлення у вигляді згоди, незгоди, схвалення, уточнення, сумніву.

Уміння вести бесіду у межах певної теми спілкування постає як показник найвищого рівня володіння діалогічним мовленням. Для вищого рівня навченості діалогічного мовлення (рівня вільної бесіди) характерна однакова активність дітей як у ролі відповідача, так і в ролі особи, що питає, а також наявність емоційно-оцінного компонента мови [17]. У зв'язку з тим, що комунікативне завдання того, хто говорить, що визначається мовленнєвою поведінкою його партнера, часто змінюється, однією з важливих якостей сформованого діалогічного вміння є здатність забезпечення адекватної (як за формою, так і за змістом) реакції на цю поведінку.

Монологічні вміння, на відміну умінь діалогічного мовлення, реалізуються за умов, які є досить прогнозованими суб'єктом їхньої хоча б часткової підготовки. Володіння вмінням монологічного мовлення полягає у вмінні висловлювати комунікативно задану, закінчену думку, логічно розгортати висловлювання, користуючись прийомами логічного мислення (міркуванням, зіставленням, порівнянням, узагальненням тощо).

Ю. Сиротенко серед монологічних мовних умінь виділяє такі [64, с. 70]: 1) уміння передавати своїми словами основний зміст прослуханого чи прочитаного тексту у межах програмного мовного матеріалу; 2) уміння без попередньої підготовки логічно та послідовно висловлюватися відповідно до навчальної ситуації; 3) уміння будувати зв'язне висловлювання у рамках теми, що відображає певну сферу спілкування.

Розвиток мовлення молодших школярів – це важливий етап в їхньому освітньому процесі, тому нижче наведемо деякі методичні аспекти, які допомагають підтримувати та розвивати мовленнєві навички у дітей молодшого шкільного віку [24, с. 125]:

1. Читання та обговорення – регулярне читання художніх та інформативних текстів з подальшим обговоренням змісту, персонажів та подій сприяє покращенню словникового запасу, розумінню тексту та розвитку критичного мислення.

2. Збагачення словника – необхідно забезпечувати підтримку інтересу молодшого школяра до нових слів, пояснювати значення невідомих термінів та сприяти активному використанню слів у мовленні.

3. Звукова аналітика та синтез – проведення під час уроків розбору слів на звуки та складання слів зі звуків (фонем), що допомагає розвинути навички фонематичного слуху та сприяє засвоєнню граматичних знань та навичок.

4. Розвиток граматичних навичок – полягає у поясненні граматичних правил, правильній побудові речень та використанні різних частин мови.

5. Творчі завдання – слід заохочувати дітей до творчості та самовираження через письмо, оповідання, розучування віршів чи проведенні рольових ігор, що сприяє розвитку мовної майстерності та виразності.

6. Ігри з мовою – доцільно включати в навчальний процес ігри, спрямовані на розвиток мовлення, такі як шаради, анаграми, загадки, словесні головоломки та ін.

7. Використання мультимедіа – аудіо та відео, інтерактивні програми та освітні програми дають змогу зробити мовлення більш цікавим та різноманітним.

8. Індивідуальний підхід – обов'язковим є врахування особливостей кожної дитини, тому доцільно створювати індивідуальні завдання та завдання, спрямовані на підтримку та розвиток її мовлення на оптимальному рівні.

Таким чином, провівши аналіз сучасної методичної літератури щодо особливостей розвитку мовлення молодших школярів, можна зробити такі висновки:

1) у науковій літературі існує багато підходів до визначення сутності понять «мовлення» та «розвиток мовлення». Узагальнюючи деякі наукові підходи, було сформульовано таку дефініцію поняттю «розвиток мовлення молодшого школяра» - це процес розвитку основного виду мовленнєвої діяльності дитини молодшого шкільного віку, що полягає в організації та реалізації процесу активного, цілеспрямованого, опосередкованого мовою та комунікативною ситуацією, прийому-передачі мовленнєвого повідомлення під час міжособистісної взаємодії. Основними формами зв'язного мовлення є діалог та монолог;

2) визначено та схарактеризовано ключові методичні аспекти розвитку мовлення у молодших школярів: 1) забезпечення регулярного читання та обговорення прочитаних художніх текстів; 2) збагачення словника шляхом впровадження у мовлення дитини нових лексичних одиниць; 3) проведення звукової аналітики та синтезу, виконання вправ на розвиток фонематичного слуху; 4) забезпечення розвитку граматичних навичок шляхом правильної

побудови граматичних конструкцій речень, словосполучень; 5) надання учням творчих завдань та використання мовних ігор; 6) використання мультимедійних технологій; 7) забезпечення індивідуального підходу у процесі навчання молодших школярів.

1.3. Віртуальні екскурсії як засіб навчання учнів початкової школи

В умовах інтенсифікації розвитку інформаційно-комунікаційних технологій уможлиблюється спілкування у реальному часі з різними людьми, долаються бар'єри величезних відстаней та мови спілкування. Однак, окрім спілкування всім людям, а особливо представникам молодого покоління, необхідно задовольняти потреби в культурному, фізичному, пізнавальному та духовному розвитку, адже вони є ключовими стовпами розвитку особистості.

На сьогодні в умовах дистанційного навчання виникає нове середовище взаємодії вчителя та учнів – штучно створений комунікативний простір, орієнтований на досягнення цілей навчання. У центрі комунікативного навчального простору перебуває конкретний навчальний предмет, однак рівноправну роль поруч із ним виконує мотиваційний аспект навчання, який зумовлює показники пізнавальної результативності [30, с. 95]. На думку Є. Починок, дистанційне навчання є універсальною формою організації навчання, яка реалізується за допомогою використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій та дозволяє максимізувати рівень доступності, мобільності, гнучкості, технологічності освітньої системи [53, с. 204]. Серед безлічі мережевих ресурсів, що поєднують освітній процес із реальним життям та забезпечують учням через їх безпосередні спостереження, знайомство з предметами та явищами в їхньому природному оточенні, особливе місце посідають віртуальні екскурсії.

Віртуальні екскурсії – поняття нове, у методичному плані інноваційна форма навчання. Поняття «віртуальна екскурсія» безпосередньо пов'язане із такими двома науковими категоріями, як «екскурсія» та «навчальна екскурсія».

Аналіз сучасної літератури свідчить про існування великої кількості підходів до розуміння та тлумачення сутності екскурсії. Так, екскурсія є:

- 1) формою суспільно-просвітницької роботи (В. Гердт);
- 2) методом (Г. Ващенко, О. Герман);
- 3) цілеспрямованою діяльністю, суть якої полягає у вивченні об'єктів та явищ, процесів на місці їхнього природного знаходження, вияву та/або перебігу (Т. Мієр);
- 4) формою та методом (Велика радянська енциклопедія);
- 5) подорожжю або прогулянкою з метою ознайомлення з певними місцями, визначними пам'ятками, історичними або культурними об'єктами під керівництвом екскурсовода чи гіда (Академічний словник термінів) [54];
- б) специфічним навчально-виховним заняттям, перенесеним відповідно до певної освітньої чи виховної мети на підприємство, музей, виставку тощо [5, с. 321].

З цього випливає, що екстраполюючи категорію екскурсії в освітній процес, під поняттям «екскурсія» слід розуміти особливий вид навчальних занять, проведення якого здійснюється з метою безпосереднього сприйняття та спостереження учнями об'єктів та явищ природи, пов'язаних із вивченням матеріалу, визначеного державними освітніми програмами.

На сьогодні існує декілька наукових підходів до розуміння сутності поняття «віртуальна екскурсія» (див. табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Поняття «віртуальна екскурсія»

Автори	Визначення поняття «віртуальна екскурсія»
О. Коваленко	Віртуальна екскурсія є інноваційною формою навчальної діяльності, спрямованою не лише на отримання предметних знань, а й на формування комунікативних, пізнавальних, регулятивних навчальних дій, що сприяє підвищенню інтересу не тільки до предмета, але й до культурної спадщини.
Є. Починок	Віртуальну екскурсію можна розглядати як організаційну форму навчання, що відрізняється від реальної екскурсії віртуальним відображенням реально існуючих об'єктів з метою створення умов для самостійного спостереження, збирання необхідних фактів тощо.

Продовження табл. 1.1

Автори	Визначення поняття «віртуальна екскурсія»
О. Подліняєва	Віртуальна екскурсія – це інтерактивна та розрахована на багато користувачів віртуальна подорож або прогулянка місцями або об'єктами з використанням комп'ютерних технологій, 360-градусних зображень, відео, аудіо та інших мультимедійних елементів. Учасники можуть переглядати панорамні види, отримувати інформацію про місце чи об'єкт, ставити запитання та взаємодіяти з контентом, начебто перебувають там особисто. Віртуальні екскурсії надають можливість подорожувати, вивчати та брати участь у заходах із будь-якого місця за допомогою комп'ютера, смартфона або інших пристроїв з підключенням до інтернету.

Джерело: [1; 30; 53; 47].

Узагальнюючи представлені в табл. 1.1 підходи науковців до тлумачення поняття «віртуальна екскурсія», можна запропонувати таку дефініцію аналізованій категорії: це організаційна форма навчання, яка відрізняється від реальної екскурсії віртуальним відображенням реальних об'єктів з метою створення умов для самостійного спостереження, збору необхідних фактів тощо.

В освітніх цілях можна використовувати віртуальні подорожі до міст і країн, що вивчаються на уроці, відвідування експозицій наукового змісту, музеїв вчених та великих винаходів, ботанічних садів та парків, а також підприємств, чия виробнича технологія може ілюструвати теоретичні знання. У даному контексті віртуальна екскурсія відрізнятиметься від традиційної лише тим, що остання може бути організованою та проведеною в умовах установи.

На рис. 1.3 представлені навчальні цілі віртуальних екскурсій.

Рис. 1.3. Навчальні цілі віртуальних екскурсій

Джерело: складено автором на основі [48, с. 101].

Проведення уроку у такій формі може бути цілком обґрунтованою формою навчання. Практично у кожному предметі може бути використана ця форма навчання (українська мова, інтегрований курс «Я досліджую світ», мистецтво, математика, дизайн і технології тощо).

У сучасній методичній літературі наводяться різні класифікації віртуальних екскурсій. Найбільш поширена передбачає розподіл віртуальних екскурсій за двома критеріями: 1) за змістом; та 2) за способом створення [42].

За змістом віртуальні екскурсії можна класифікувати на такі види:

- 1) оглядові, де зібрано елементи кількох екскурсій, об'єднаних загальною темою;
- 2) тематичні, тобто екскурсії, які розкривають певні теми;
- 3) біографічні – екскурсії, пов'язані з життям та біографією видатних людей [39].

З погляду використання інформаційних технологій можна розглядати класифікацію за способом створення віртуальної екскурсії (рис. 1.4).

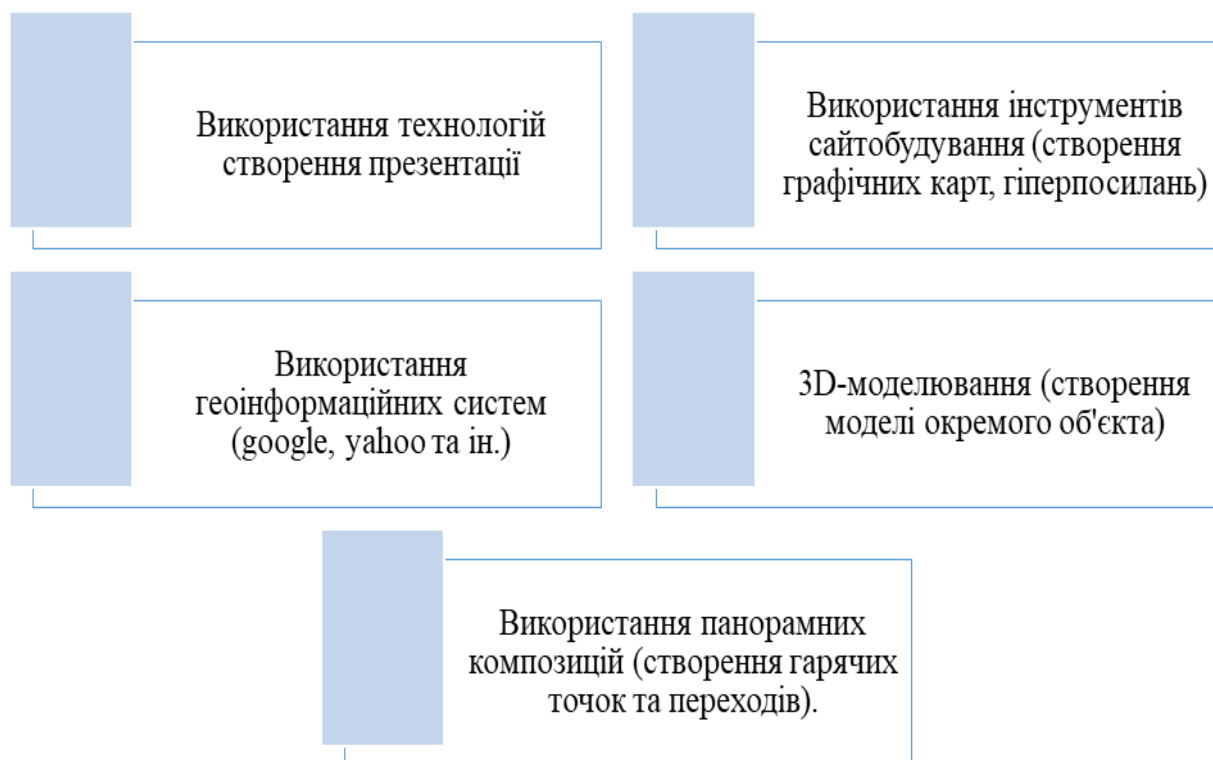

Рис. 1.4. Класифікація віртуальних екскурсій за способом створення

Джерело: [59, с. 315].

У процесі створення віртуальних екскурсій обов'язково слід дотримуватися плану, який наведений нижче:

1. Визначити ідею екскурсії (проблему).
2. Поставити мету (мета має бути розумною, порівнянною, прогнозованою).
3. Визначити завдання (завдання мають бути «шляхом до мети»).
4. Визначити зміст екскурсії (відбір матеріалу, інформації).
5. Підібрати технічну складову (вибір та обґрунтування використовуваного програмного забезпечення) [59, с. 315-316].

Таким чином, на основі узагальнення різних наукових та методичних підходів до визначення сутності інноваційної технології «віртуальна екскурсія», можна дати визначення цій педагогічній категорії: це організаційна форма навчання, яка відрізняється від реальної екскурсії віртуальним відображенням реальних об'єктів з метою створення умов для самостійного спостереження, збору необхідних фактів тощо.

Серед ключових переваг віртуальних екскурсій порівняно із традиційними навчальними екскурсіями можна відзначити: 1) доступність; 2) можливість повторного перегляду; 3) наочність; 4) наявність інтерактивних завдань; 5) можливість урахування вікових та індивідуальних особливостей та інтересів учнів під час підбору матеріалу для створення екскурсії.

1.4. Особливості проведення уроків з розвитку мовлення засобом віртуальних екскурсій у початковій школі

Одним із інтерактивних методів навчання, що застосовуються вчителями початкової школи з метою розвитку мовлення, виступає віртуальна екскурсія. Її використання є доцільним на уроках «Літературного читання», «Української

мови» (зокрема з розвитку мовлення «Малюю словом» за освітньою програмою О. Савченко), інтегрованого курсу «Я досліджую світ».

Як зазначають дослідники (О. Голюк, І. Друць, Є. Починок), віртуальні екскурсії дають змогу молодшим школярам зануритися у світ, створений письменником, на уроках літературного читання, на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ» для введення учнів у космічні простори, в особливий світ живої та неживої природи, на уроках іноземної мови – для показу молодшим школярам іншої культури зарубіжної країни, на уроках української мови – для організації віртуальної подорожі у світ граматики або фонетики [53, с. 205-208; 59, с. 316]. Слід зазначити, що у початковій школі під час проведення будь-якого з уроків можна побудувати його таким чином, щоб діяльність учнів передбачала розвиток комунікативної компетентності, тобто розвитку мовлення. При цьому у будь-якому випадку, продумуючи віртуальну екскурсію для проведення уроків з розвитку мовлення, педагогу необхідно визначити набір візуальних об'єктів та сформувати для кожного з них певний заданий обсяг інформації.

Розглядаючи особливості проведення віртуальних екскурсій, спрямованих на розвиток мовлення, варто наголосити на тому, що вчителі, як правило:

- 1) розпочинають їх із вступної бесіди з учнями, під час якої педагог визначає цілі та завдання екскурсії, може роздати «маршрутні» листи з певними завданнями за матеріалами екскурсії;

- 2) закінчується віртуальна екскурсія підсумковою бесідою, в ході якої вчитель спільно з учнями узагальнює, систематизує побачене та почуте, виділяє найістотніше, виявляє враження та попередні висновки учнів, намічає творчі завдання для них (наприклад, написати есе, твір-роздум; підготувати доповіді, реферати; розробити власні маршрути віртуальних екскурсій – останній вид діяльності можна застосовувати для учнів 3-4 класів в межах проведення проєктної діяльності).

Проведення віртуальних екскурсій у початковій школі, спрямованих на розвиток мовлення молодших школярів, можна реалізувати на уроках

української мови, літературного читання або інтегрованого курсу «Я досліджую світ».

Наприклад, під час уроку української мови при вивченні теми «Правопис великої букви у власних назвах» можна організувати віртуальну екскурсію рідним містом Кривим Рогом (столицею України – містом Києвом) із використанням Гугл-карти міст, під час якої ознайомити учнів з історією, видатними людьми, які в ньому проживали, можливо коротко розповісти місцеві легенди про засновників міста (козак Кривий Ріг) тощо. Крім того, за допомогою Гугл-карти та фотографій під час презентації дати змогу учням відвідати найвизначніші місця Кривого Рогу (Криворізький історико-краєзнавчий музей, Ботанічний сад, Парк імені Федора Мершавцева та ін.).

Після віртуальної екскурсії на уроці з розвитку мовлення молодшим школярам необхідно запропонувати виконати завдання (індивідуально або у групах) з метою визначення того, наскільки учні засвоїли матеріал, представлений під час екскурсії [53, с. 207]. При цьому важливо, щоб всі завдання після віртуальної екскурсії були пов'язані з побаченими пам'ятками. До них можна віднести такі:

1) оформлення порад мандрівникам, які вперше приїхали у певну країну, місто (що доцільно подивитися гостям спочатку, а що – потім), використовуючи прості та складні речення, речення з прямою мовою;

2) пригадати та написати всі власні назви, які учні запам'ятали під час перегляду віртуальної екскурсії, а потім зробити взаємоперевірку з однокласниками;

3) з метою розширення кругозору школярів, можна запропонувати продовжити вивчення визначних пам'яток міста, пропонуючи учням нові теми екскурсій (наприклад, «Кривий Ріг історичний», «Кривий Ріг героїчний», «Кривий Ріг культурний», «Кривий Ріг промисловий»), які вони можуть підготувати та провести самостійно або в групах по 2-3 учні (творчій проєкт);

4) пограти в ігри на розуміння тексту віртуальної екскурсії: «Було – Не було», «Правда – Неправда – Невідомо», «Опиши цікавинку» (учень повинен

описати певний об'єкт, який він побачив під час перегляду екскурсії, а інші школярі повинні відгадати, про що йде мова) тощо;

5) виконання завдань на інтерактивних платформах (*eLearning, Kahoot* та ін.) на розуміння навчального матеріалу, представленого під час екскурсії (наприклад, тестові завдання, знайти відповідність та ін.). Вчитель на цьому етапі перед виконанням кожного завдання дає чітку відповідну інструкцію, щоб учні мали змогу успішно з ним впоратися;

6) проведення бесіди з метою перевірки розуміння змісту екскурсії. На цьому етапі вчитель за допомогою спеціальних запитань перевіряє засвоєння представленого матеріалу учнями. Для реалізації цієї мети можуть використовуватися такі завдання, розроблені на інтерактивних платформах: «Вірю – не вірю», «Забери зайве», «Співвіднеси фото з назвою», «Розшифруй дати», заповнення опорних таблиць тощо;

7) з метою розвитку комунікативних умінь молодших школярів вчитель може запропонувати учням скласти монологічні та діалогічні висловлювання у межах висловлювання власної думки про будь-який об'єкт або подію, представлені під час віртуальної екскурсії. Цьому сприяють такі завдання:

- підготовка повідомлень (доповідей);
- створення проєктів (індивідуальних, групових);
- розробка лепбуків;
- інтерв'ю;
- висловлення власної думки про прочитаний твір через складання діалогу/монологу [47; 48].

Варто зазначити, що у змісті віртуальної екскурсії необхідно врахувати такі елементи, як:

- маршрут подорожі;
- гіперактивні посилання на аудіо- та відеоматеріали;
- форми контролю розуміння змісту;
- інтерактивні прийоми для зворотного зв'язку з дитячою аудиторією.

При цьому під час організації віртуальних екскурсій для учнів початкової школи обов'язково слід урахувати інтереси молодших школярів, їх індивідуальні та вікові особливості, а також керуватися особистісно орієнтованим та компетентнісним підходами.

Як зазначає О. Муковіз, молодшим школярам близька форма екскурсії як із погляду психологічних особливостей, так і з урахуванням їх вікових особливостей. Це зумовлено тим, що у молодшому шкільному віці діти мають значні резерви розвитку; закріплюються та розвиваються основні пізнавальні процеси (сприйняття, увага, пам'ять, уява, мислення та мовлення) [41, с. 105].

Віртуальна екскурсія на уроках із розвитку зв'язного мовлення сприяє збільшенню словникового запасу молодшого школяра, а також він може вільно комунікувати з іншими учнями під час обговорення побаченого/почутого під час екскурсії, обмінюватися думками стосовно того, що входить до сфери його інтересів тощо. Розвиненість дитини молодшого шкільного віку, глибина сприйняття нею віртуального туру залежить від розвиненості відчуттів, мислення, накопиченого раніше досвіду. Разом з процесами відчуття сприйняття забезпечує безпосередньо-чуттєве орієнтування в навколишньому світі.

З цього випливає, що для учнів початкових класів віртуальна екскурсія є можливістю для розвитку своїх творчих здібностей та особистісних якостей. Це так званий «перехід» в інший стан, це інший стиль спілкування, позитивні емоції, це можливість оцінити роль своїх знань та побачити їх застосування на практиці, відчутти взаємозв'язок різних наук, це самостійність і зовсім інше ставлення до своєї праці та навчання.

Вважаємо, що використання віртуальних екскурсій як на уроках, так і під час позаурочних занять сприяє ефективному розвитку мовлення, а також формуванню соціокультурних уявлень у молодших школярів завдяки цікавому формату подання мовного матеріалу країнознавчого характеру.

Таким чином, серед основних особливостей застосування віртуальних екскурсій на уроках з розвитку мовлення можна відзначити такі: 1) віртуальні екскурсії дають змогу творчо підійти до освітнього процесу; 2) використання ІКТ

розвиває інтерес молодших школярів до пізнавальної діяльності, забезпечуючи розвиток вмінь та навичок роботи з інформаційними ресурсами, сприяючи ефективному управлінню увагою учнів та активізації їхньої пізнавальної діяльності; 3) віртуальні екскурсії забезпечують формування комунікативної компетентності та дослідницької діяльності, а також сприяють підвищенню інформаційної культури молодших школярів.

Висновки до розділу 1

Провівши аналіз матеріалів першого розділу, можна сформулювати такі висновки:

1. Проведено ґрунтовний аналіз проблеми розвитку мовлення у сучасній психолого-педагогічній літературі. Встановлено, що під поняттям «зв'язне мовлення» слід розуміти певний рівень розвитку особистості, що полягає у сформованості системи емоційно-вольових, мотиваційно-спонукальних явищ, особистісних якостей та функціональних проявів, які спрямовані на реалізацію емоційних, когнітивних та поведінкових сфер людини.

2. Визначено та схарактеризовано ключові методичні аспекти розвитку мовлення у молодших школярів: 1) забезпечення регулярного читання та обговорення прочитаних художніх текстів; 2) збагачення словника шляхом впровадження у мовлення дитини нових лексичних одиниць; 3) проведення звукового аналізу та синтезу, виконання вправ на розвиток фонематичного слуху; 4) забезпечення розвитку граматичних навичок шляхом правильної побудови граматичних конструкцій речень, словосполучень; 5) надання учням творчих завдань та використання мовних ігор; 6) використання мультимедійних технологій; 7) забезпечення індивідуального підходу у процесі навчання молодших школярів.

3. На основі узагальнення різних наукових та методичних підходів до визначення сутності поняття «віртуальна екскурсія» було запропоновано визначення цієї інноваційної технології: «віртуальна екскурсія» є

організаційною формою навчання, яка відрізняється від реальної екскурсії віртуальним відображенням реальних об'єктів з метою створення умов для самостійного спостереження, збору необхідних фактів тощо.

Визначено основні переваги віртуальних екскурсій порівняно із традиційними навчальними екскурсіями: 1) доступність; 2) можливість повторного перегляду; 3) наочність; 4) наявність інтерактивних завдань; 5) можливість урахування вікових та індивідуальних особливостей та інтересів учнів під час підбору матеріалу для створення екскурсії.

4. Окреслено особливості проведення уроків з розвитку мовлення засобом віртуальних екскурсій у початковій школі: 1) віртуальні екскурсії дають змогу творчо підійти до освітнього процесу; 2) використання ІКТ розвиває інтерес молодших школярів до пізнавальної діяльності, забезпечуючи розвиток вмінь та навичок роботи з інформаційними ресурсами, сприяючи ефективному управлінню увагою учнів та активізації їхньої пізнавальної діяльності; 3) віртуальні екскурсії забезпечують формування комунікативної компетентності та дослідницької роботи, а також сприяють підвищенню інформаційної культури молодших школярів.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБОМ ВІРТУАЛЬНИХ ЕКСКУРСІЙ

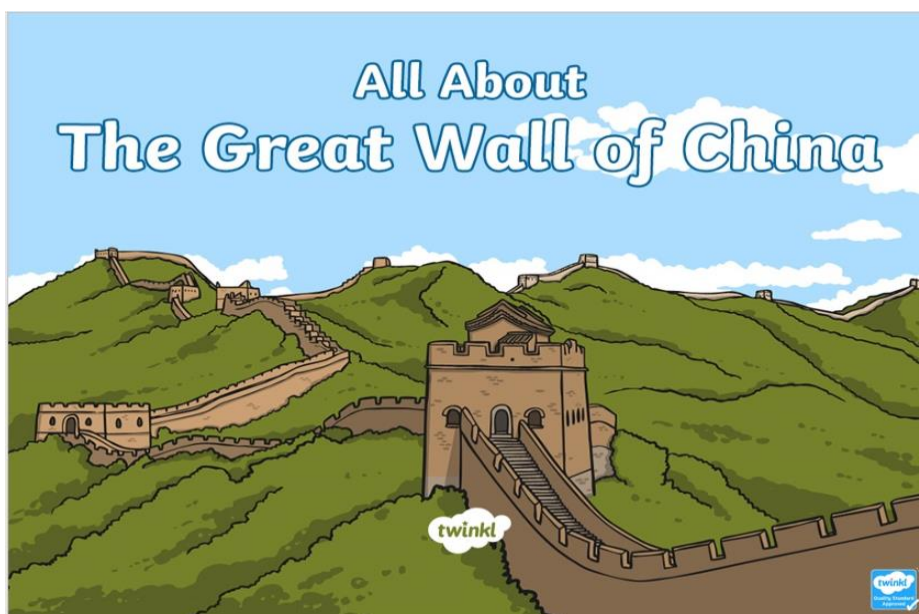
2.1. Аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду використання віртуальних екскурсій у педагогічній практиці вчителів початкової школи

В умовах стрімкого розвитку процесів глобалізації, діджиталізації та комп'ютеризації всіх сфер суспільного життя, у тому числі й галузі освіти, актуалізується питання запровадження інноваційних технологій в освітній процес початкової ланки школи в Україні та світі, адже сучасне покоління молоді – це «покоління Альфа», яке характеризується здатністю використання нестандартних, творчих підходів до вирішення поставлених навчальних завдань, інноваційністю, інтелектуальністю та критичним мисленням. Такі діти вимагають від сучасних педагогів застосування інтерактивних технологій навчання, які б були цікавими, веселими та практико орієнтованими, тобто такими, що відповідають особистісно орієнтованому, компетентнісному та інтегрованому підходам, регламентованим у Державному стандарті початкової освіти (2018 р.) [55], Концепції Нової української школи (2016 р.) [57] та інших нормативних документах.

Одним із дієвих та ефективних інноваційних засобів розвитку компетентності молодших школярів виступає цікава педагогічна інновація, а саме віртуальні екскурсії. Так, будучи один із різновидів імерсивних технологій, віртуальні екскурсії широко використовуються у педагогічній практиці вітчизняних та зарубіжних педагогів.

Аналізуючи зарубіжний досвід використання віртуальних екскурсій, доцільно звернути увагу на педагогів Великої Британії, Німеччини, Китаю, США та інших зарубіжних країн.

Наприклад, Джо Харріс, яка є вчителькою 2-3 класів в Ashdown Primary School у графстві Кент (Велика Британія) під час проведення уроків Science (відповідає українському інтегрованому курсу «Я досліджую світ») активно використовує спеціально розроблені віртуальні екскурсії з метою ознайомлення молодших школярів з новими країнами (Францією, Китаєм, США, Україною та ін.) та їхньою культурою. Для цього пропонується використання онлайн-ресурсу <http://twinkl.com> [79]. Зокрема, педагогиня понад 5 років прожила у Китаї, тому в навчальному процесі організовує та проводить цікаві віртуальні екскурсії Китаєм, під час яких вчителька пропонує учням не лише онлайн-відвідування певних визначних місць (наприклад, Палацу Імператора або Великої Китайської Стіни), але й дає для виконання різні інтерактивні вправи (рис. 2.1–2.2) [75].

**Рис. 2.1. Віртуальна екскурсія до Китаю «Все про Велику Китайську Стіну»
(All About The Great Wall of China)**

Джерело: [79].

Так, з метою розвитку мовлення учням початкової школи після перегляду віртуальної екскурсії Дж. Харріс пропонує дати відповіді на питання: «Хто побудував Велику Китайську Стіну?», «З яких матеріалів її будували?», «Навіщо китайці збудували Велику Китайську Стіну?» і т.д. Більше того, учням пропонується у своїх зошитах виконати творче завдання, яке полягає у

зображенні визначного місця та своїх вражень від екскурсії. Наприкінці уроку учні демонструють свої творчі роботи, обмінюються своїми думками та враженнями про те, чи доводилося їм побувати у Китаї та на Великій Китайській Стіні, чи хотіли б вони її відвідати та чому.

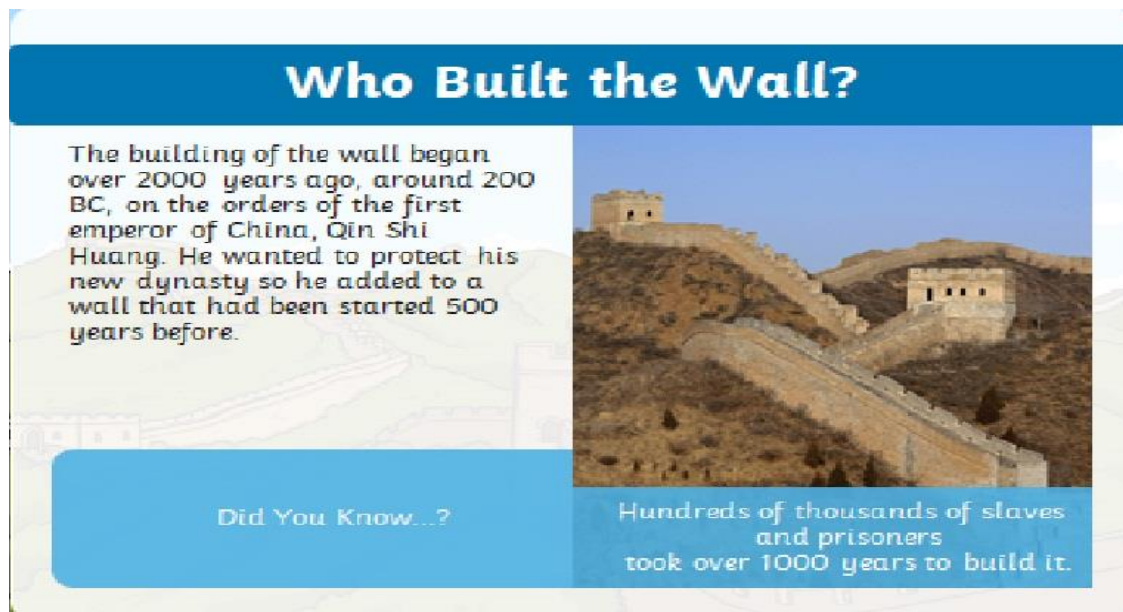

Рис. 2.2. Приклади усних завдань на розвиток мовлення під час віртуальної екскурсії до Китаю «Все про Велику Китайську Стіну» (All About The Great Wall of China) [79]

Крім того, задля перевірки уважності та розуміння навчального матеріалу молодшими школярами під час перегляду віртуальної екскурсії на тему «Все про Велику Китайську Стіну» Дж. Харріс розробляє спеціальні опитувальники (Check Lists), в яких учням пропонується надати письмові відповіді (від 1-2 слів до 2-3-х речень). Фрагменти таких чек-листів представлено на рис. 2.3. Серед питань учням може бути запропоновано такі: «Яка довжина Великої Китайської Стіни?», «Реконструкція Великої Китайської Стіни» (треба надати відповідь з декількох речень), «Коли було зведено Велику Китайську Стіну», «Цікаві факти» (тут учні можуть описати декількома реченнями, що саме їх найбільше вразило) та ін. [75].

<p>What is the length of the Great Wall of China?</p> <p>_____</p>	<p>Rebuilding the Great Wall of China</p> <p>_____</p> <p>_____</p> <p>_____</p>
<p>When was the Great Wall of China built?</p> <p>_____</p>	<p>Interesting Facts</p> <p>_____</p> <p>_____</p> <p>_____</p> <p>_____</p>
<p>Why was the Great Wall of China built?</p> <p>_____</p> <p>_____</p> <p>_____</p> <p>_____</p>	

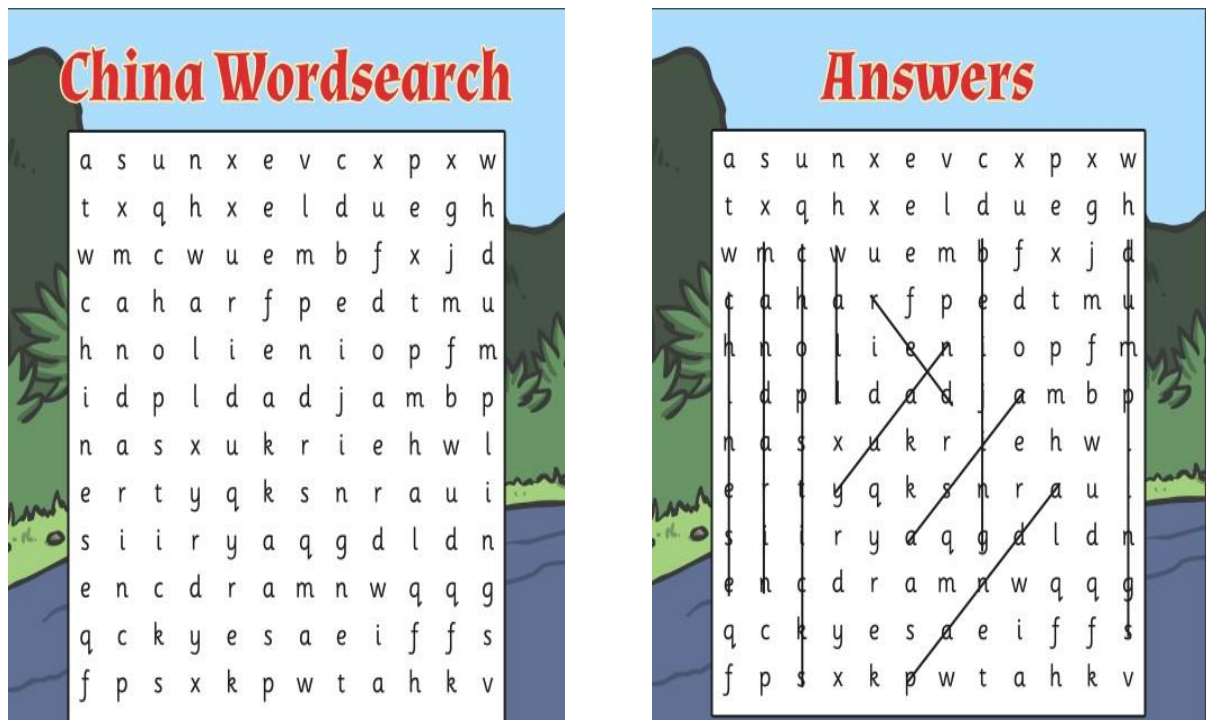
Рис. 2.3. Приклади письмових завдань на розвиток мовлення під час віртуальної екскурсії до Китаю «Все про Велику Китайську Стіну» (All About The Great Wall of China) [79]

Під час ознайомлення учнів з темою «Все про Китай» у 4 класі Дж. Харріс також проводить з учнями віртуальну екскурсію Китаєм, в якій показує ключові моменти історії, мови та культури країни, її народу (рис. 2.4).

Рис. 2.4. Фрагмент віртуальної екскурсії «Все про Китай» (All About China) [79]

Для розвитку мовлення учням також пропонується для вивчення новий лексичний матеріал, пов'язаний із країною. Зокрема, учні можуть виконувати різні вправи та ігрові завдання (ребуси, кросворди тощо). На рис. 2.5 представлено вправу «Китайський пошук слів», суть якого зводиться до необхідності знайти заховані в буквах слова, записати їх та назвати, а потім скласти речення.

**Рис. 2.5. Фрагмент лексичних завдань до віртуальної екскурсії
«Все про Китай» (All About China) [75; 79]**

У Південній Австралії для вчителів початкової школи місцевий департамент освіти пропонує використовувати низку онлайн-ресурсів для проведення віртуальних екскурсій різними країнами або цікавими місцями. Наприклад, познайомити учнів з мешканцями зоопарку Вікторії (Австралія) та провести цікаві інтерактивні заняття з уроку Science можна за допомогою веб-сайту *Zoos Victoria* (<http://zoo.org.au/animals-at-home/>); доторкнутися до культури Єгипту, побачити на власні очі велич єгипетських пірамід, не потребуючи подолання майже 12 тис км, учні можуть, відвідавши разом із учителем віртуальної екскурсії за лінком (<http://google.com/maps/about/behind-the-scenes/streetview/treks/pyramids-of-giza/>); зануритися у джунглі біля річки

Амазонки можна, перейшовши за посиланням та переглянувши відео «*Virtual Field Trip - Amazon Rainforest*»(<https://www.youtube.com/watch?v=JEsV5rqbVNQ>) [75; 77; 78; 74].

Цікавою інформаційною скарбничкою для проведення віртуальних екскурсій є онлайн-сервіс для вчителів початкової школи *We Are The Teachers* (<https://www.weareteachers.com/best-virtual-field-trips/>), де зосереджено понад 40 напрямків для проведення навчальних екскурсій в онлайн-форматі [80]. Наприклад, вчителька початкової школи Кіммі Фінк (штат Огайо, США) зазначає, що однією з найбільш захопливих віртуальних екскурсій є: 1) відвідування відомої на весь світ компанії Amazon (Amazon Career Tours), під час якої учні мають змогу побачити цінність кожної професії (від прибиральника та доставщика піци до ТОП-менеджера та президента компанії), де учням демонструють елементи економічної освіти; 2) віртуальні екскурсії до NASA, на планету Марс, на космічну станцію Хьюстон та ін. При цьому варто зазначити, що на уроках у школах передбачаються й віртуальні екскурсії з елементами доповненої реальності, тому перегляд деяких із них передбачає використання 3D-окулярів та спеціального шолому.

Звертаючись до аналізу Типових освітніх програм початкової освіти, розроблених під керівництвом О. Савченко та Р. Шияна для 1-2 класу та для 3-4 класу, затверджених Наказами Міністерства освіти і науки України від 08 жовтня 2019 р. №1272, №1273, варто наголосити на тому, що застосування інтерактивних методів навчання, зокрема віртуальних екскурсій, під час яких проводиться педагогічна робота з медіапродукцією (перегляд малюнків, репродукцій картин, світлин, мультфільмів, коміксів тощо; висловлення власної думки щодо переглянутих/ прослуханих простих медіатекстів; створення власних медіатекстів тощо) передбачається в рамках реалізації змістової лінії «Досліджуємо медіа» (за НУШ-1 та НУШ-2) [65; 66]. При цьому у Типовій освітній програмі, розробленій під керівництвом Р. Шияна, формування медіаграмотності в учнів початкової школи є більш розширеною, ніж у Типовій освітній програмі, розробленій під керівництвом О. Савченко. Це знаходить своє

відображення й у підручниках з української мови та літературного читання для учнів 1-4 класів.

Проведемо аналіз підручників, укладених у відповідності до Типової освітньої програми початкової школи, розробленої під керівництвом О. Савченко.

Так, у підручнику для 3 класу «Українська мова та читання» (частина 1) за авторства К. Пономарьової нами не виявлено прямої вказівки на проведення віртуальних екскурсій, проте виклад матеріалу та його подача учням передбачає можливість учителя застосовувати на уроках української мови аналізованого інтерактивного засобу навчання. Наприклад, під час вивчення теми «Розпізнаю м'які приголосні звуки» головні герої підручника Гаджик та Читалочка ознайомлюють учнів з містом Лева - Львовом (рис. 2.6 – 2.7).

 3. Пригадай, як позначаються голосні і тверді та м'які приголосні звуки у схемах слів. Спиши подані слова. Побудуй звукову схему кожного.

Львів чудовий

 4. Прочитай повідомлення друзів.

У Львові стоїть пам'ятник Данилові Галицькому. Львів'яни вважають, що він побудував їхнє місто і назвав на честь свого сина Лева. Від заснування Львова минуло вже понад 750 років.

 5. Візьми інтерв'ю у своїх однокласників/однокласниць. Запитай, що нового вони дізналися з повідомлення друзів.

 6. Вимов м'який приголосний звук у виділеному в повідомленні слові. Поясни, чому він позначений двома однаковими буквами.

6

Рис. 2.6. Фрагмент підручника «Українська мова та читання» 3 клас (К. Пономарьова). Медіатекст про Львів

Джерело: [50, с. 6]

10. Прочитай напис на світлині. Поміркуйте з однокласниками/однокласницями, що можуть виготовляти в цій майстерні.

11. Прочитай текст. Переконайся, чи такою ти уявляв/уявляла собі цю майстерню. Випиши **п'ять** слів з м'якими приголосними звуками.

«Львівську майстерню шоколаду» називають райським куточком для любителів ласощів. Шоколадні цукерки тут виготовляють вручну. Вони дуже смачні й гарно оформлені. Рецепти приготування шоколаду зберігаються в суворій таємниці.

За інтернет-джерелами

Рис. 2.7. Фрагмент підручника «Українська мова та читання» 3 клас (К. Пономарьова). Світлини про Львівську майстерню шоколаду

Джерело: [50, с. 7]

Подані фрагменти підручника передбачають можливість використання педагогом віртуальної екскурсії до Львова, зокрема до Львівської майстерні шоколаду разом із головними героями-помічниками молодших школярів. Крім того, з метою розвитку усного мовлення та наскрізного вміння висловлювати власну думку учням пропонується низка завдань, як-то: «Гаджик запитав у друзів, що можуть виготовляти у Львівській майстерні шоколаду? Чи можеш ти йому пояснити? Розкажи, що ти знаєш про Львів?».

У зошиті з розвитку мовлення «Я малюю словом» для 3 класу (автор К. Пономарьова) також прямо не передбачено використання віртуальних екскурсій під час уроків з розвитку мовлення, проте педагог має можливість підготувати навчальний матеріал таким чином, щоб унаочнити його та створити віртуальну екскурсію за допомогою світлин, колажів, малюнків, перегляду мультфільмів тощо.

Зокрема, під час вивчення теми «Розповідаю про пікнік» учням демонструються малюнки з дітьми, які грають на свіжому повітрі, та пропонується розказати, що на них зображено, чим зайняті діти та яким чином між собою малюнки взаємопов'язані (див. рис. 2.8).

Розповідаю про пікнік

1. Розглянь малюнки. Чи пов'язані вони між собою? Поясни, чому так вважаєш.

2. Розкажи, що відбувається на кожному малюнку.

Рис. 2.8. Фрагмент зошита з розвитку мовлення «Малюю словом» 3 клас (К. Пономарьова). Малюнки про пікнік [49, с. 11]

Для розвитку зв'язного мовлення учням пропонується пояснити на основі побачених картинок, як діти можуть проводити своє дозвілля, організувати пікнік, в які ігри грати, і яким чином учні це зрозуміли. Крім того, формування вміння висловлювати власну думку в учнів здійснюється за допомогою завдання, представленого на рис. 2.9. На допомогу учням автори пропонують «Словникову скарбницю».

4. Приготуйся скласти розповідь про пікнік за малюнками. Прочитай слова у словниковій скарбниці. Підкресли ті, які підходять для твого твору.

СЛОВНИКОВА СКАРБНИЦЯ

теплий осінній день
зібралися на пікнік
вирушили в похід
облюбували галявину
роздивлялися довкола
осіння тиша
заклопотані звірята

зняли рюкзаки
почали розважатися
ганяли м'яча
грали в хованки

добре зголодніли
дістали продуктові припаси
почали смакувати
їли із задоволенням
прибрали після себе
вирушили додому
були щасливі

Рис. 2.9. Фрагмент зошита з розвитку мовлення «Малюю словом» 3 клас (К. Пономарьова). Завдання на розвиток монологічного мовлення [49, с. 12]

З метою розвитку діалогічного та монологічного мовлення молодшим школярам пропонується таке завдання: «Якщо бажаєш, прочитай у кріслі автора свій твір для однокласників і однокласниць. Будь готовий відповідати на їх запитання» [49, с. 13].

Варто зазначити, що на відміну від проаналізованих підручників з української мови, де відсутня пряма вказівка на проведення віртуальних екскурсій під час уроків з розвитку мовлення, у підручнику з літературного читання для 2 класу «Українська мова та читання» (частина 2) за авторства О. Савченко учням пропонується віртуальна екскурсія до Національної бібліотеки України для дітей (див. рис. 2.10).

 МЕДІАВІКОНЦЕ:
мандрівка до бібліотеки

 Бібліотека — книгозбірня, книгосховище.

<https://bit.ly/2Jl93Lg>

 Переглянь віртуальну екскурсію Національною бібліотекою України для дітей. Що тебе зацікавило найбільше?

 Яку бібліотеку ти відвідуєш? Що там найцікавіше для тебе? З ким тобі подобається спілкуватися?

Рис. 2.10. Фрагмент підручника «Українська мова та читання» 2 клас (О. Савченко). Віртуальна екскурсія до Національної бібліотеки України для дітей [62, с. 40]

Молодших школярів ознайомлюють з поняттями «бібліотека», «читальний зал», «бібліотекарка», «абонемент», збагачуючи тим самим словниковий запас дітей; пропонують до перегляду віртуальну екскурсію за допомогою використання смартфонів та QR-коду або гіперпосилання для користувачів комп'ютера. З метою розвитку мовлення учням пропонуються:

1) запитання на розуміння медіатексту та засвоєння навчального матеріалу: «Що тебе зацікавило найбільше?», «Кого ти бачиш у читальному залі?», «Які позначки є на кожній полиці?» (після перегляду віртуальної екскурсії);

2) запитання, спрямовані на формування в учнів вміння висловлювати власну думку: «Яку бібліотеку ти відвідуєш?», «Що там найцікавіше для

тебе?», «З ким тобі подобається спілкуватися?»; «Про що ти любиш читати?», «Чи вмієш ти вибирати книжки?» [62, с. 40].

Вивчаючи підручник для 3 класу «Українська мова та читання» (частина 1) за авторства Н. Васильківської, М. Вашуленко та С. Дубовик, створений за Типовою освітньою програмою початкової освіти О. Савченко, також було встановлено, що автори пропонують розвиток мовлення учнів за допомогою перегляду світлин, малюнків та мультфільмів, які можна представити у формі віртуальної екскурсії, проте прямої настанови на використання такого засобу інтерактивного навчання на уроці української мови немає (див. рис. 2.11).

 2 Розгляньте світлину і скажіть, що на ній зображено.

Я — дослідник
Дослідіть зображення, давши відповіді на запитання.

Я — дослідниця

У яку пору року відбувається дія? Чому ви так думаєте?
Що вас здивувало на цій світлині?
Як ви думаєте, чи дівчинка відвідує школу?
Чи почувається вона щасливою?

Рис. 2.11. Фрагмент підручника «Українська мова та читання» 3 клас (Н. Васильківська, М. Вашуленко, С. Дубовик) [13, с. 29]

У підручнику з літературного читання для 3 класу «Українська мова та читання» (частина 2) під редакцією О. Вашуленко авторка аналогічно не звертається до віртуальних екскурсій під час уроків, проте пропонує учням ознайомлюватися з літературними творами за допомогою аудіоказок та перегляду мультфільмів (QR-коди, гіперпосилання), а навчальний матеріал може подаватися учням за допомогою світлин, які вчитель може оформити у віртуальну екскурсію, спрямовану на розвиток мовлення молодших школярів, як, наприклад, на рис. 2.12.

Література в колі мистецтв

Річард де Вольф

Вікторія Кирдїй

- Розглянь картини. Про що розповідає художник, а про що — художниця?
- Які почуття викликає в тебе зображене?
- Які запитання ти поставив би (поставила б) до цих картин?
- Добери цікаву назву кожній картині.

**Рис. 2.12. Фрагмент підручника «Українська мова та читання» 3 клас
(О. Вашуленко) [15, с. 89]**

Особливістю цього підручника є те, що учні 3 класу розвивають своє мовлення у процесі проєктної діяльності, зокрема створюючи свої власні віртуальні екскурсії під час виконання таких завдань, як-то: «Знайдіть у різних джерелах інформацію про те, як святкують Новий рік у різних країнах світу» [15, с. 89]. Виконуючи це завдання, учні мають змогу індивідуально або в групах підготувати цікавий матеріал та представити у формі віртуальної екскурсії, ознайомлюючи своїх однокласників з традиціями святкування Нового року в зарубіжних країнах.

Проаналізуємо підручники, укладені у відповідності до Типової освітньої програми початкової школи, розробленої під керівництвом Р. Шияна.

Так, у підручнику для 3 класу «Українська мова та читання» (частина 1), виданий під авторством Н. Омельченко, В. Синільник та М. Чабайовської з метою розвитку мовлення учнів ознайомлюють з коміксами, які можна представити у вигляді віртуальної екскурсії, наприклад, до Країни правил поведінки (див. рис. 2.13), та скласти розповідь за поданими картинками.

Рис. 2.13. Фрагмент підручника «Українська мова та читання» 3 клас
(Н. Омельченко, В. Синільник, М. Чабайовська,) [70, с. 26]

В аналізованому підручнику серед завдань, спрямованих на розвиток мовлення та формування вміння висловлювати власну думку, можна знайти такі, що побудовані на основі перегляду мультфільмів та прочитання казок, перейшовши за гіперпосиланням або QR-кодом. Наприклад: «Визнач, що спільне, а що відмінне в казці й мультфільмі», «Чи сподобався тобі мультфільм? Якщо так, то чим?»; «Поміркуй та напиши собі листа з власними роздумами, що краще: книга чи фільм?» [70, с. 79] тощо.

У підручнику для учнів 3 класу «Українська мова та читання» (О. Іщенко, А. Іщенко) представлені завдання на розвиток мовлення за допомогою різних засобів візуалізації, які можуть бути представлені у віртуальних екскурсіях. (перегляд мультфільмів, прослуховування казок, читання коміксів тощо). Наприклад, під час вивчення теми «Описуємо героїв чарівної казки» учням пропонується прочитати казку «Котигорошко» та переглянути малюнки головних героїв цього літературного твору. З метою розвитку мовлення учням даються творчі завдання: 1) створити комікс на основі прочитаного уривка та

представити його перед класом; 2) інсценувати уривок казки; 3) підготувати презентацію з описом героїв казки «Котигорошко» (Вернигори, Вернидуба та Крутивуса).

Крім того, учням пропонується здійснити перегляд мультфільму «Пригоди Котигорошка та його друзів» та провести порівняльний аналіз героїв казки та мультфільма, висловлюючи свої власні думки щодо їх поведінки, настрою тощо [28, с. 95].

Варто зазначити, що пандемія COVID-19 та розгортання повномасштабної війни Росії проти України внесли суттєві корективи у вітчизняну сферу освіти, зокрема можливість успішної адаптації освітян до дистанційного формату навчання та використання інноваційних технологій в освітньому процесі.

Звернемося до аналізу успішного педагогічного досвіду щодо практичного використання віртуальних екскурсій під час уроків з учнями початкової ланки.

Так, цікавим є творчий підхід щодо використання віртуальних екскурсій на уроках української мови та літературного читання вчителів української мови та літератури м. Києва – Олександра Черкаса (СЗШ №93 м. Києва та Дніпровська гімназія №37) та Лідії Насонової (Новопечерська школа). Педагоги пропонують по-іншому підходити до знайомства учнів початкової школи з творчістю українських письменників – Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, образи яких завжди похмурі, суворі та «патетичні» та інших митців художнього слова.

Наприклад, О. Черкас під час віртуальних екскурсій біографією та творчим шляхом українського Кобзаря занурює учнів у події, що відбуваються сьогодні в Україні. Вчитель під час екскурсії демонструє відеороліки з соціальних мереж (*Telegram, Instagram, TikTok*) зі звільненими від російських загарбників українських сіл, світлини з понівеченими долями людей під легкий супровід із віршами та портретом Тараса Шевченка (рис. 2.14). Такий прийом, на думку О. Черкаса, сприяє не лише бажанню дітей вивчати творчість українського Кобзаря, але й побачити на власні очі й розуміти, чому саме шевченківські твори досі актуальні, мають вагомий вплив, можуть надихати та обпікати серце.

*Рис. 2.14. Фрагмент віртуальної екскурсії у творчість Тараса Шевченка
(О. Черкас, Дніпровська гімназія №37) [67]*

Налаштовувати учнів 1-4 класів на позитивні емоції та інтерактивні завдання під час віртуальної екскурсії життєвим та творчим шляхом українського Кобзаря пропонує вчителька Новопечерської школи Л. Насонова. Зокрема, вона пропонує за допомогою віртуальних екскурсій переглянути сучасний мультфільм «Як Тарас Шевченко став зіркою» (рис. 2.15), після чого ознайомити учнів з репродукціями картин сучасних художників за мотивами шевченківських віршів (наприклад, «Думи», «Садок вишневий коло хати», «Мені тринадцятий минало» та ін.) або портретами Тараса Шевченка, які намалювали діти та/або сучасні художники (рис. 2.16).

Більше того, педагогиня пропонує максимально залучати молодших школярів до творчої та проєктної діяльності, зокрема стати співтворцями віртуальної екскурсії. Наприклад, виконавши завдання «Намалюй поезію Тараса Шевченка» або «Побудуй шевченківську хату», або «Створи акаунт Тараса Шевченка в Інстаграмі», учні можуть доповнити віртуальну екскурсію результатами своєї діяльності та стати співавторами. Такі педагогічні прийоми забезпечують реалізацію компетентісного підходу, а також принципу педагогічного партнерства.

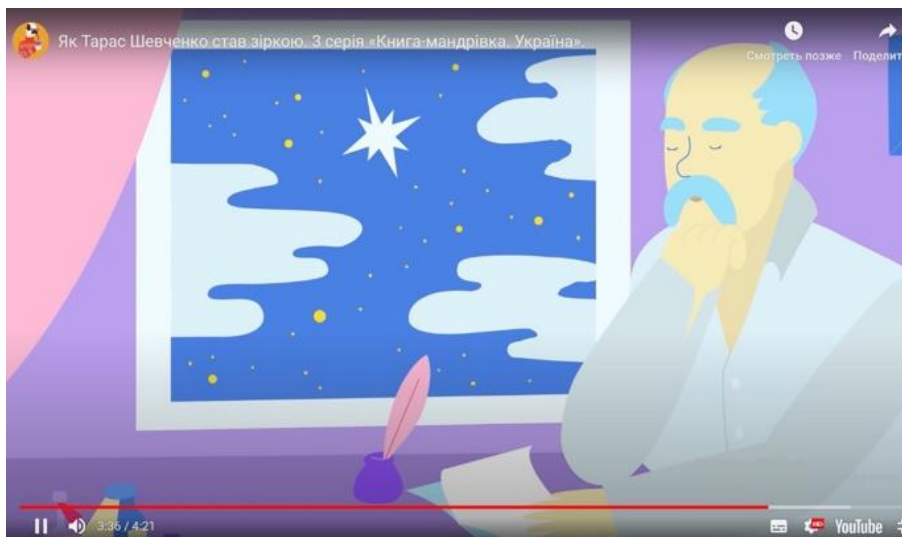

Рис. 2.15 Фрагмент сучасного мультфільма «Як Тарас Шевченко став зіркою» під час віртуальної екскурсії творчим шляхом Тараса Шевченка

Джерело: [73].

Рис. 2.16. Репродукції картин «Квантовий Шевченко» (О. Грехов) [68]

Вітчизняна дослідниця Д. Губарева (раніше вчителька початкових класів у ЗЗСШ №13 ім. І. Хитриченка, м.Київ) зазначає, що молодшим школярам цікаво ознайомлюватися з темою «Космос» саме за допомогою використання віртуальних екскурсій та залучення учнів до проєктної діяльності під час вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ». Наприклад, педагогиня зазначає, що перед проведенням віртуальної екскурсії з першокласниками на тему «Ми у космосі. Сонячна система», учнів цікавило запитання «Коли згасне

Сонце?» (рис. 2.17). Тому під час підготовки матеріалів педагог рекомендує вчителям обов'язково цікавитися в учнів, що найбільше їх цікавить з тієї чи іншої теми, щоб під час віртуальної екскурсії вони могли отримати відповідь. Це сприятиме розвитку пізнавального інтересу та мотивуватиме до навчання та отримання нових знань [67].

Рис. 2.17. Відповідь на питання «Коли згасне Сонце?» в рамках віртуальної екскурсії на тему «Ми у космосі. Сонячна система»

Джерело: власна розробка автора.

На доцільність та ефективність використання віртуальних екскурсій в освітньому процесі початкової школи звертає увагу вчитель історії, культуролог та один із засновників освітнього проекту «На урок» В. Немченко у своєму вебінарі «Віртуальні екскурсії Україною як засіб навчання та формування громадянської свідомості школярів». Автор вебінару зазначає, що віртуальні екскурсії є одним із яскравих засобів формування культурної та громадянської компетентності в учнів початкової школи в умовах війни, коли переважна більшість музеїв, галерей зачинені з безпекових міркувань. Серед ключових переваг використання віртуальних екскурсій в педагогічній практиці вчителів В. Немченко виділяє такі: 1) безпечність відвідування та доступність знань (насамперед в умовах війни та пандемії); 2) можливість використання як у синхронному, так і в асинхронному режимі дистанційного навчання; 3)

різноманітність контенту, його інтерактивність; 4) широкі можливості інтеграції знань, формування й розвиток ключових компетентностей молодших школярів; 5) утілення принципів НУШ; 6) зручність інтеграції в освітній процес під час очного, дистанційного та змішаного навчання; 7) якісна основа для організації проєктного навчання; 8) можливість ознайомлюватися з історико-культурним надбанням України, формувати громадянську позицію та національну свідомість за допомогою комп'ютера та/або смартфона [42].

М. Марковська пропонує вчителям початкової школи цілий перелік онлайн ресурсів, за допомогою яких можна організувати та проводити віртуальні екскурсії з різних навчальних предметів (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Онлайн-сервіси для організації та проведення віртуальних екскурсій в Україні та закордоном

Найменування музею	Активне посилання
Проєкт віртуальних подорожей «Музеї просто неба» (включає: Музей архітектури та побуту (м. Ужгород); Музей народної архітектури та побуту «Шевченківський гай» (м. Львів); «Мамаєва Слобода» (м. Київ); Національний музей народної архітектури та побуту України (м. Київ); Музей народної архітектури та побуту середньої Наддніпрянщини (м. Переяслав-Хмельницький); Резиденція Богдана Хмельницького (м. Чигирин); Запорізька Січ (м. Запоріжжя)	https://museums.authenticukraine.com.ua/ua/
Музей-квартира родини Івана Франка (м. Київ)	https://frankovi.com.ua/3d-tur/
Личаківський цвинтар (м. Львів)	https://museum-portal.com/ua/muzeyi/174_istoriko-kulturniy-muzey-zapovidnik--lichakivskiy-cvintar-
Палац Потоцьких (м. Львів)	https://potocki-palace-lviv.virtual.ua/ua/3d-tour/
Музей ретроавтомобілів «Машина часу» (м. Дніпро)	https://museum-portal.com/ua/muzeyi/144_muzey-retro-avtomobiliv--mashini-chasu-
Музей анатомії НУБІП (м. Київ)	https://museum-portal.com/ua/muzeyi/124_nubip---muzey-anatomiyi

Продовження табл. 2.1

Найменування музею	Активне посилання
Музей лісових звірів та птахів НУБІП (м. Київ)	https://museum-portal.com/ua/muzeyi/122_nubip---muzey-lisovih-zviriv-ta-ptahiv
Палеонтологічний музей (м. Київ)	https://museum-portal.com/ua/muzeyi/119_nnpm--paleontologichniy-muzey
Національний музей космонавтики імені С.П. Корольова (м. Житомир)	https://raduga-duga.com.ua/portfolio/virtualnij-3-d-tur-nacionalnim-muzejem-kosmonavtiki-im-s-p-korolova/
Меморіальний будинок-музей академіка С.П. Корольова (м. Житомир)	https://raduga-duga.com.ua/portfolio/virtualnij-3-d-memorialnogo-budinku-muzeju-akademika-s-p-korolova/
Музей мінералів (м. Київ)	https://museum-portal.com/ua/muzeyi/3_muzey-mineraliv
Будинок-музей Тараса Шевченка на Майдані Незалежності (м. Київ)	https://museum-portal.com/ua/muzeyi/10_budinok-muzey-tarasa-shevchenka-na-maydani-nezalezhnosti
Стоунхендж (Велика Британія)	https://artsandculture.google.com/story/mwURGpIURe8zgg
Лувр (Париж, Франція)	https://www.louvre.fr/en/online-tours
Білий Дім (Вашингтон, США)	https://artsandculture.google.com/partner/the-white-house
Британський музей (Лондон)	https://artsandculture.google.com/partner/the-british-museum
Музеї Ватикану (Ватикан)	https://m.museivaticani.va/content/museivaticani-mobile/en/collezioni/musei/tour-virtuali-elenco.html
Музей Ван Гога (Амстердам)	https://artsandculture.google.com/partner/van-gogh-museum
Театр-музей Сальвадора Далі (Іспанія)	https://www.salvador-dali.org/en/museums/dali-theatre-museum-in-figueres/visita-virtual/
Національний музей природознавства (США)	https://naturalhistory.si.edu/visit/virtual-tour
Національний автомобільний музей (Австралія)	https://artsandculture.google.com/partner/national-motor-museum

Джерело: [35].

Таким чином, на основі аналізу провідного вітчизняного та зарубіжного педагогічного досвіду практичного використання віртуальних екскурсій в освітньому процесі в початковій школі було встановлено, що:

1) на сьогодні ця педагогічна інноваційна технологія активно впроваджується педагогами та передбачає поєднання текстової інформації та

цікавих відеофайлів, музики, мультфільмів, колажів, фотографій, малюнків, інформації із соціальних мереж (мемів, коміксів тощо) та створюється за допомогою технічних засобів та спеціальних програм з метою формування знань, умінь та навичок в учнів початкової школи;

2) віртуальна екскурсія сприяє оптимізації та ефективності навчального процесу, дозволяє подавати матеріал, що вивчається в доступній і захоплюючій формі, надаючи можливість учням об'єднати лінгвістичний та культурний аспекти під час уроків, розвивати комунікативні навички учнів на основі освоєння значущої для них історико-культурної інформації;

3) аналізована форма інтерактивного навчання дозволяє молодшим школярам ефективно засвоювати навчальний матеріал та в мінімальні терміни адаптуватися до нових умов життя, а також сприяє розвитку мовлення, творчих здібностей, критичного мислення та навичок дослідницької роботи.

2.2. Виявлення рівня розвитку мовлення учнів 3 класу

Для перевірки висунутої гіпотези було організовано дослідно-експериментальну роботу на базі Криворізької гімназії №18 Криворізької міської ради та Миролубівської гімназії Гречаноподівської сільської ради Криворізького району Дніпропетровської області Криворізького району Дніпропетровської області.

В дослідницько-експериментальній роботі взяли участь 31 учень початкової школи, що навчаються у двох 3-х класах:

1) 16 учнів 3 класу (без букви) Криворізької гімназії №18 Криворізької міської ради;

2) 15 учнів 3-А класу Миролубівської гімназії Гречаноподівської сільської ради Криворізького району Дніпропетровської області.

Експериментальне дослідження проводилося у три послідовні етапи:

1) констатувальний етап, метою якого стало визначення вихідного рівня розвитку мовлення у молодших школярів;

2) формувальний етап – розробка та впровадження експериментальної програми з розвитку мовлення молодших школярів, що навчаються в експериментальній групі, засобом віртуальних екскурсій. Навчання учнів 3 класу, яких буде визначено як контрольну групу, здійснюватиметься за традиційною шкільною програмою;

3) контрольний етап – полягає у перевірці ефективності впровадження запропонованої експериментальної методики розвитку мовлення у молодших школярів засобом віртуальних екскурсій шляхом проведення контрольної діагностики молодших школярів.

Мета експериментального дослідження полягає в розробці та апробації експериментальної програми з розвитку мовлення у молодших школярів засобом віртуальних екскурсій та визначення її впливу на загальний розвиток діалогічного та монологічного мовлення учнів початкової школи.

Завданнями експериментального дослідження є:

- визначити критерії та показники оцінювання рівня розвитку мовлення у молодших школярів;
- підібрати діагностичний матеріал для визначення вихідного рівня розвитку мовлення у молодших школярів;
- провести діагностику рівня розвитку мовлення (діалогічного та монологічного) у молодших школярів;
- на основі аналізу отриманих даних розробити та практично впровадити експериментальну програму з розвитку мовлення молодших школярів у процесі проведення віртуальних екскурсій;
- визначити ефективність та доцільність застосування запропонованої програми з розвитку мовлення молодших школярів засобом віртуальних екскурсій у педагогічній практиці та сформулювати методичні рекомендації для педагогів початкової ланки.

На основі аналізу психолого-педагогічної та сучасної методичної літератури було виявлено низку умов ефективності практичного використання віртуальних екскурсій як засобу розвитку мовлення у молодших школярів:

1) систематичності організації та проведення віртуальних екскурсій на уроках української мови, літературного читання та інтегрованого курсу «Я досліджую світ»;

2) дотримання інтегрованого та компетентнісного підходу під час розробки віртуальних екскурсій;

3) урахування вікових та індивідуальних особливостей учнів початкової школи під час підготовки та проведення уроків з віртуальними екскурсіями;

4) підбору завдань, вправ та ігор для розвитку мовлення молодших школярів з урахуванням інтересів молодших школярів.

Цей підрозділ присвячений аналізу констатувального етапу дослідно-експериментальної роботи, яка проводилась з учнями 3 класів, метою якого є визначення вихідного рівня розвитку мовлення у молодших школярів.

Період проведення констатувального етапу: з «01» грудня 2022 р. по «31» січня 2023 р.

Констатувальний експеримент на основі аналізу сучасної наукової психологічної, педагогічної та методичної літератури передбачав дослідження:

1) проблеми розвитку мовлення у молодших школярів з урахуванням положень Державного стандарту початкової освіти 2018 р., зокрема розвитку монологічного та діалогічного мовлення, формування в учнів наскрізного вміння висловлювати свою думку;

2) особливостей організації та проведення віртуальних екскурсій в межах дистанційного формату навчання здобувачів початкової освіти;

3) підбору діагностичних методик щодо визначення стану розвитку мовлення молодших школярів.

Як результат, нами було визначено критерії, показники та рівні розвитку мовлення у дітей молодшого шкільного віку.

У таблиці 2.2 представлено критерії та показники вияву рівня розвитку мовлення в учнів молодшого шкільного віку (див.табл. 2.2).

**Критерії та показники рівня розвитку мовлення
(діалогічного/монологічного) в учнів початкової школи**

Критерії	Показники	Методика дослідження
Здатність висловлювати свою думку усно у процесі діалогу	1) молодший школяр вміє усно передавати власні думки й переконання чітко, послідовно, зв'язно, зрозуміло в процесі взаємодії зі своїм (и) співрозмовником (ами); 2) учень вміє адекватно виражати свої почуття та емоції у процесі діалогу; 3) учень вміє ініціювати та будувати діалог; 4) учень вміє дотримуватися теми та мети в межах певної комунікативної ситуації; 5) учень чує, розуміє та враховує думку та почуття своїх співрозмовників.	Методика «Візерунок під диктовку» Г. Цукермана
Здатність висловлювати свою думку письмово (монологічне мовлення)	1) молодший школяр вміє письмово передавати власні думки й переконання чітко, послідовно, зв'язно, зрозуміло в процесі взаємодії зі своїм (и) співрозмовником (ами); 2) учень вміє адекватно виражати свої почуття та емоції на письмі; 3) учень вміє дотримуватися теми та мети під час написання монологу; 4) учень чує, розуміє та враховує думку та почуття своїх співрозмовників та вміє аргументувати свою думку на письмі.	Написання твору на тему: «Яким я бачу своє майбутнє»
Експресивно-когнітивний критерій	1) учень здатен скласти схвалювальну/негативну характеристику предметів, людей, ситуацій (оцінюваність); 2) учень здатен відобразити в своєму мовленні власний настрій, емоції, почуття, судження, переживання та переконання (емоційність); 3) учень здатен розуміти та використовувати у своєму мовленні лексичні одиниці, які спрямовані на актуалізацію наочно-чуттєвих уявлень (образність); 4) учень осмислює та розуміє позиції та думки своїх однокласників та дорослих.	Бесіда «Як заводити нових друзів?»

Джерело: власна розробка.

Під час підготовки до проведення констатувального обстеження молодших школярів нами було визначено характеристику рівнів розвитку мовлення у молодших школярів та представлено наступним чином:

Високий рівень: учні вживають слова, словосполучення та речення, які мають різні смислові відтінки та навантаження, влучно та доречно їх використовують у своєму мовленні; відзначається активне використання різних

засобів зв'язного мовлення, емоційно-оціночної (експресивної) лексики, у тому числі запозичуючи окремі фрази з літературних творів, що додає емоційного забарвлення мовленню школярів. Учні складають образну характеристику різним подіям, людям, життєвим ситуаціям; логічно будують описові розповіді, у тому числі на основі власного життєвого досвіду; здатні висловлювати свої думки та судження. Молодші школярі володіють монологічним та діалогічним мовленням, можуть вступати в діалог як зі своїми однолітками (однокласниками), так і з дорослим (батьками або вчителями).

Середній рівень: учні вживають слова, словосполучення та речення, які мають різні смислові відтінки та навантаження, влучно та доречно їх використовують у своєму мовленні; відзначається активне використання різних засобів зв'язного мовлення, емоційно-оціночної (експресивної) лексики, у тому числі запозичуючи окремі фрази з літературних творів, що додає емоційного забарвлення мовленню школярів, проте нерідко звертається за допомогою до вчителя (підказок, навідних запитань тощо). Учні дають образну характеристику різним подіям, людям, життєвим ситуаціям; логічно будують описові розповіді, аргументують свої думки, проте потребують «запитань-помічників» від вчителя, виправлень у словах. Молодші школярі на достатньому рівні володіють монологічним та діалогічним мовленням, можуть вступати в діалог як зі своїми однолітками (однокласниками), так і з дорослим (батьками або вчителями), але інколи в них виникають труднощі у дотриманні теми та мети певної комунікативної ситуації.

Низький рівень: учні мають небагатий словниковий запас, що не дає змогу нормальному розвитку мовлення. У дітей наявні суттєві труднощі у розумінні та поясненні власних думок, оскільки вони не розуміють значення окремих лексичних одиниць; відзначаються недостатні вміння молодших школярів образно характеризувати події, людей, ситуацій, тому учні інколи відмовляються від окремих видів діяльності на уроках (виконання завдань на побудову діалогів, розповідей тощо). У мовленні дитини майже не зустрічається експресивної лексики, оскільки дитина має сумніви щодо правильності та доречності її

використання. Речення переважно прості. Діалогічне та монологічне мовлення слаборозвинене.

Для проведення дослідно-експериментальної роботи щодо визначення стану розвитку мовлення у молодших школярів нами було обрано такі діагностичні методики:

1. Методика «Візерунок під диктовку» (Г. Цукерман) – полягає у визначенні рівня сформованості вміння молодших школярів висловлювати власну думку усно в процесі діалогу, пояснювати своїм однокласникам та вчителю визначені в межах методики завдання та підпорядковувати свої дії правилам (див. Додаток А).

2. Написання твору на тему: «Яким я бачу своє майбутнє?» – полягає у самостійному написанні учнями початкової школи невеликого твору-роздуму на задану тему із подальшим його зачитуванням перед учнями класу та обговоренням. Враховуючи те, що на території Дніпропетровської області, зокрема у м. Кривому Розі та Криворізькому районі передбачений дистанційний формат навчання, обговорення та зачитування творів-роздумів учнів двох 3-х класів було на онлайн-платформі ZOOM.

3. Бесіда на тему: «Як заводити нових друзів» - передбачає визначення здатності молодших школярів усвідомлювати стан навколишньої дійсності та, використовуючи засоби мовлення, надавати характеристику подіям, життєвим ситуаціям, проявляти емоційність тощо.

Проведення дослідження у 3 класі (без букви) Криворізької гімназії №18 Криворізької міської ради та 3-А класі Миролюбівської гімназії Гречаноподівської сільської ради Криворізького району Дніпропетровської області за вищенаведеними методиками здійснювалося у груповій формі, діагностика за другою методикою – в індивідуальній. У Додатку Б представлені приклади результатів діагностики учнів двох третіх класів за методикою №1 та №2.

1. Відповідно до отриманих результатів проведеної діагностики стану розвитку мовлення у молодших школярів 3 класу (без букви) Криворізької

гімназії №18 Криворізької міської ради та 3-А класу Мироліубівської гімназії Гречаноподівської сільської ради Криворізького району Дніпропетровської області за критерієм «Здатність висловлювати свою думку усно у процесі діалогу» відповідно до методики Г. Цукермана на констатувальному етапі дослідно-експериментальної роботи були отримані дані, представлені на рис. 2.18.

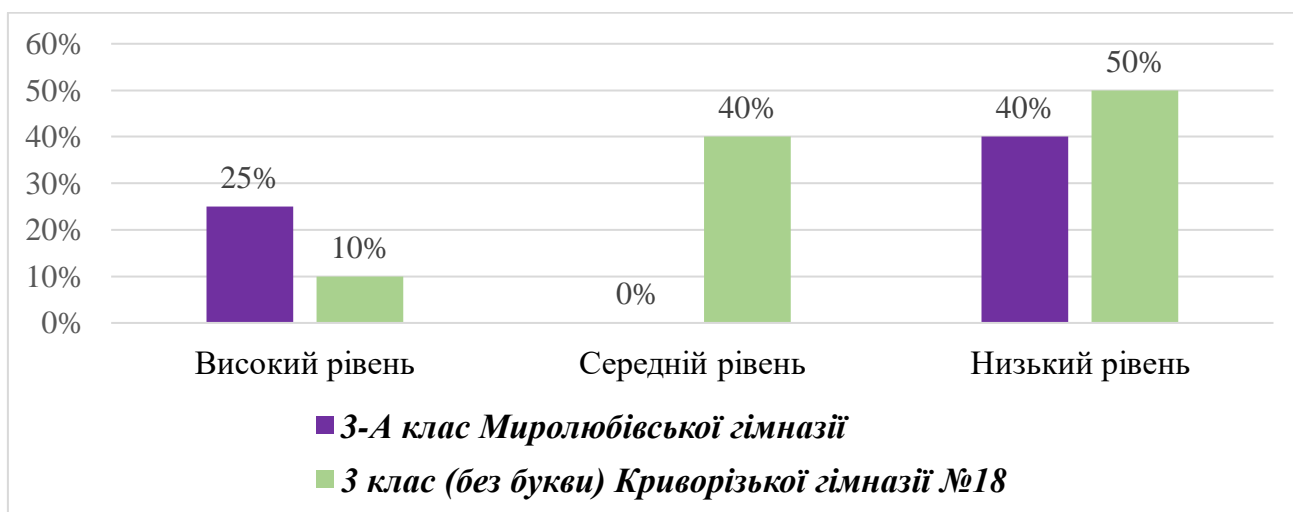

Рис. 2.18. Рівень розвитку вміння висловлювати свою думку усно у процесі діалогу в учнів обох 3 класів за методикою Г. Цукермана (констатувальний етап)

Джерело: складено автором.

Згідно з показниками на рис. 2.18 можна дійти висновку про те, що серед учнів 3-А класу Мироліубівської гімназії Гречаноподівської сільської ради Криворізького району Дніпропетровської області, переважає низький рівень вміння висловлювати свою думку усно під час діалогу – 40% респондентів, у той час, як серед учнів 3 класу Криворізької гімназії №18 Криворізької міської ради низький рівень виявлено у 50% респондентів. Серед учнів, що навчаються в 3 класу Криворізької гімназії №18 Криворізької міської ради, середній рівень розвитку вміння висловлювати свою думку усно у процесі діалогу складає 40% респондентів, а 3-А класу Мироліубівської гімназії цей рівень виявлено у 35% дітей.

Високий рівень розвитку вміння висловлювати свою думку усно у процесі діалогу було виявлено у 25% респондентів 3-А класу Миролюбівської гімназії та у 10% респондентів 3 класу Криворізької гімназії №18 Криворізької міської ради. Діти легко впоралися із діагностичним завданням.

2. За результатами проведеної діагностики стану розвитку мовлення у молодших школярів двох 3-х класів за критерієм «Здатність висловлювати свою думку письмово (монологічне мовлення)» (написання твору «Яким я бачу своє майбутнє») на констатувальному етапі були отримані дані, представлені на рис. 2.19.

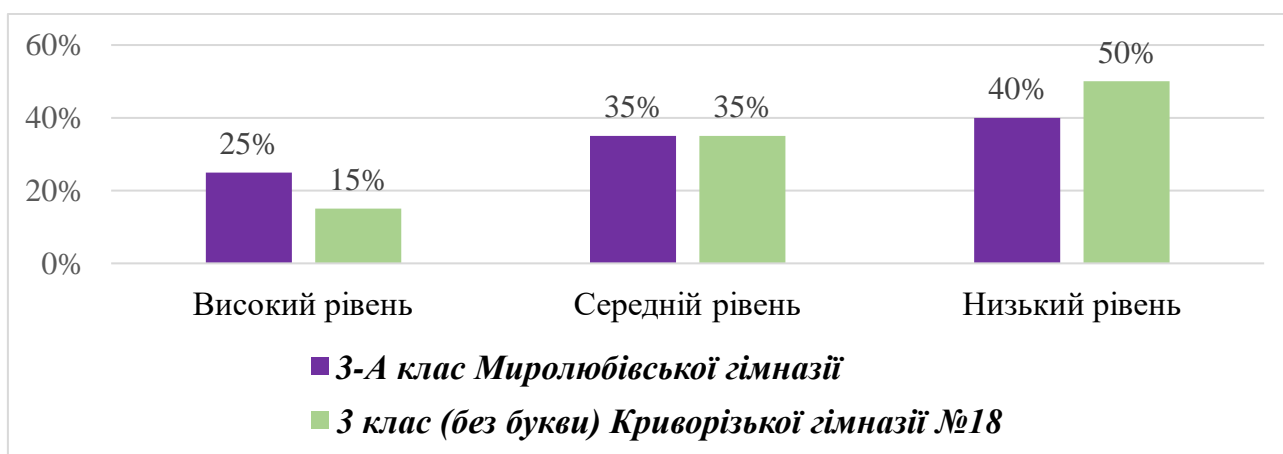

Рис. 2.19. Рівень розвитку вміння висловлювати власну думку письмово (монологічне мовлення) в учнів 3 класів за методикою «Написання твору на тему: «Яким я бачу своє майбутнє?» (констатувальний етап)

Джерело: складено автором.

Відповідно до показників, представлених на рис. 2.19, слід констатувати, що як в 3-А класі Миролюбівської гімназії, так і в 3 класі Криворізької гімназії №18 Криворізької міської ради переважає низький рівень розвитку монологічного мовлення у дітей молодшого шкільного віку (вміння висловлювати свою думку письмово) – 40% респондентів та 50% респондентів відповідно. В обох досліджуваних групах учнів виявлено однакові показники середнього рівня розвитку монологічного мовлення, – по 35%. Високий рівень розвитку монологічного мовлення за критерієм «Уміння висловлювати свою думку письмово» у дітей молодшого шкільного віку виявлено у 25%

респондентів 3-А класу Мироліубівської гімназії та 15% респондентів 3 класі Криворізької гімназії №18.

3. На рис. 2.20 представлені результати проведеної бесіди на тему «Як заводити нових друзів?», спрямованої на визначення показників експресивно-когнітивного критерію розвитку мовлення у молодших школярів обох 3-х класів на констатувальному етапі дослідження.

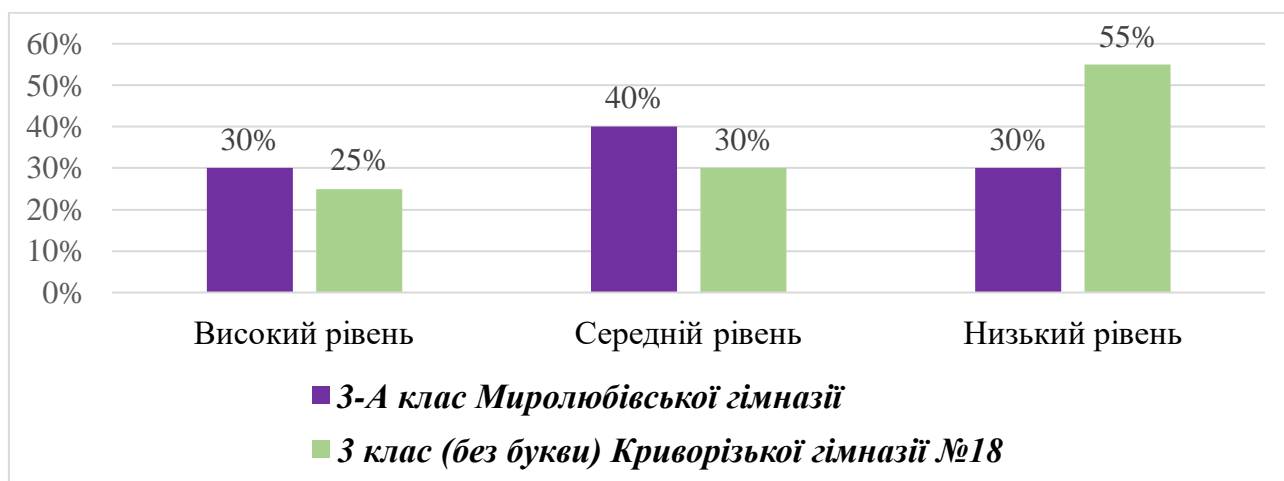

Рис. 2.20. Рівень розвитку мовлення в учнів 3 класів (експресивно-когнітивний критерій) на констатувальному етапі

Джерело: складено автором.

Аналізуючи дані, представлені на рис. 2.20, можна дійти висновку про те, що в обох досліджуваних групах молодших школярів переважає середній рівень сформованості експресивно-когнітивного критерію розвитку мовлення – 40% респондентів в 3-А класу Мироліубівської гімназії та 50% респондентів в 3 класі Криворізької гімназії №18, низький рівень – у 35% респондентів в 3-А класу Мироліубівської гімназії та у 20% респондентів в 3 класі Криворізької гімназії №18. У 25% респондентів 3-А класу Мироліубівської гімназії та 30% респондентів 3 класу Криворізької гімназії №18 виявлено високий рівень сформованості експресивно-когнітивного критерію розвитку мовлення.

Більше того, під час констатувального етапу дослідно-експериментальної роботи нами було використано метод спостереження за молодшими школярами під час уроків та в позаурочній діяльності. Завдяки цьому методу було

підтверджено раніше отримані нами результати діагностичного обстеження та отримано можливість зробити узагальнені висновки у межах констатувального етапу дослідження.

Узагальнені результати проведеного експериментального дослідження за трьома критеріями розвитку мовлення у молодших школярів (вміння висловлювати свою думку усно у процесі діалогу; вміння висловлювати свою думку письмово (монологічне мовлення); експресивно-когнітивний критерій) дали змогу побудувати діаграму із загальними результатами розвитку мовлення в учнів початкової школи на констатувальному етапі експериментального дослідження (рис. 2.21).

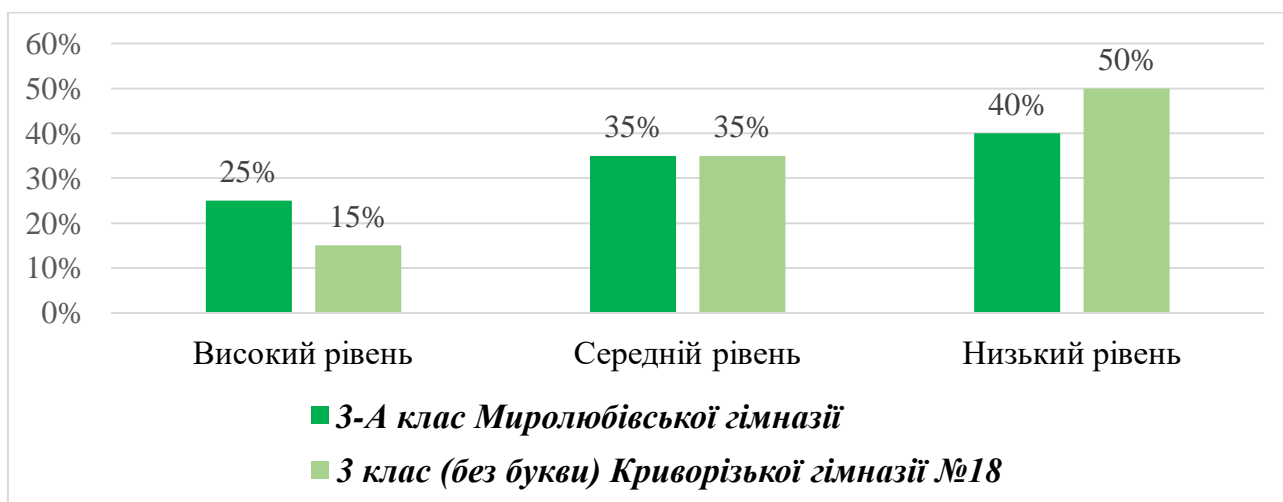

Рис. 2.21. Загальний рівень розвитку мовлення в учнів 3 класів (констатувальний етап)

Виходячи з даних, представлених на рис. 2.21, встановлено, що у молодших школярів 3-А класу Миролубівської гімназії переважно низький рівень розвитку мовлення – 40%, що означає, що учні мають небагатий словниковий запас, що, у свою чергу, унеможлиблює нормальний розвиток зв'язного мовлення та формування вміння висловлювати свою думку. Серед учнів 3 класі Криворізької гімназії №18 низький рівень розвитку мовлення виявлено у 50% дітей.

Середній рівень розвитку мовлення у молодших школярів на констатувальному етапі дослідження було виявлено у 35% респондентів 3-А

класу Миролубівської гімназії та 3 класі Криворізької гімназії №18. Встановлено, що учні вживають слова, словосполучення та речення, які мають різні смислові відтінки та навантаження, влучно та доречно їх використовують у своєму мовленні, проте вимушені звертатися за допомогою до вчителя за підказками, навідними запитаннями тощо. Молодші школярі вміють складати образну характеристику різним подіям, людям, життєвим ситуаціям, добре володіють монологічним та діалогічним мовленням, вступають у діалог з вчителем та однокласниками на уроках та в позаурочний час, але інколи в них виникають труднощі у дотриманні теми та мети певної комунікативної ситуації.

Високий рівень розвитку мовлення у молодших школярів було виявлено у 25% респондентів в 3-А класу Миролубівської гімназії та у 15% респондентів у 3 класі Криворізької гімназії №18. Встановлено, учні вживають слова, словосполучення та речення, які мають різні смислові відтінки та навантаження, влучно та доречно їх використовують у своєму мовленні, активно використовують різні засоби зв'язного мовлення, а також експресивну лексику. Відзначаються випадки цитування казкових героїв з літературних творів, що суттєво додає експресивності та емоційного забарвлення мовленню молодших школярів. Учні вміють складати образну характеристику різним подіям, описують людей та різні життєві ситуації, які траплялися в їхньому житті, діляться своїм життєвим досвідом, висловлюють свої власні враження та думки на ті чи інші події. Молодші школярі володіють монологічним та діалогічним мовленням, вільно вступають у діалог зі своїми однокласниками та здатні обговорювати питання на задану тему.

Отже, за результатами проведеного діагностичного обстеження учнів обох 3-х класів було встановлено, що на констатувальному етапі дослідження рівень розвитку мовлення у молодших школярів є недостатнім. За результатами діагностичного обстеження було виявлено, що у 45% учнів 3-А класу Миролубівської гімназії та 30% учнів 3 класу Криворізької гімназії №18 розвиток мовлення на початковому (низькому) рівні, у 35% учнів 3-А класу Миролубівської гімназії та у 40% учнів 3 класу Криворізької гімназії №18 – на

середньому. Високий рівень розвитку мовлення виявлено лише у 20% та 30% учнів 3-А класу Миролюбівської гімназії та 3 класу Криворізької гімназії №18 відповідно.

Враховуючи те, що в учнів 3 класу Криворізької гімназії №18 показники розвитку зв'язного мовлення є нижчими, нами було визначено цей клас як експериментальну групу (ЕГ), а 3-А клас Миролюбівської гімназії – як контрольну групу (КГ).

2.3. Експериментальна робота з розвитку мовлення третьокласників засобом віртуальних екскурсій

Отримані результати проведеного діагностичного обстеження показників рівня розвитку мовлення у молодших школярі, що навчаються в ЕГ та КГ, на констатувальному етапі дослідно-експериментальної роботи свідчать про необхідність розробки спеціальної експериментальної системи роботи, спрямованої на розвиток мовлення у молодших школярів за допомогою використання засобу віртуальних екскурсій.

У формульовальному етапі експериментальної роботи брали участь учні 3 класу, що навчаються в ЕГ. Передбачалося проведення 10 віртуальних екскурсій з учнями протягом 12 навчальних тижнів на уроках української мови (розвиток зв'язного мовлення), літературного читання та інтегрованого курсу «Я досліджую світ», побудова яких здійснювалася на основі особистісно орієнтованого, компетентісного та інтегрованого підходів у відповідності до положень та принципів Концепції НУШ.

Період проведення формульовального етапу експериментального дослідження: з «01» лютого 2023 р. по «15» травня 2023 р.

Обрання тем для віртуальних екскурсій здійснювалося у відповідності до календарно-тематичного плану, інтересів учнів 3 класу, а також проєктної діяльності, що реалізовувалася в рамках закладу освіти (наприклад, у школі

проводився благодійний ярмарок та флешмоб «Плакаємо добро в наших серцях», тому було обрано тему *віртуальної екскурсії «Відвідини благодійного фонду»*.

У ході формувального етапу дослідження нами було поставлено мету: визначити основні педагогічні умови, які б сприяли розвитку мовлення учнів початкової школи в ході реалізації освітнього процесу з використанням віртуальних екскурсій та перевірити їх ефективність.

Розглянемо зміст та особливості системи роботи з розвитку мовлення молодших школярів засобом віртуальних екскурсій.

Мета системи роботи: розвиток мовлення учнів початкової школи за допомогою використання в освітньому процесі засобу віртуальних екскурсій.

Основа системи роботи: віртуальна екскурсія є одним із засобів розвитку мовлення молодших школярів через провідну (навчальну), доступну та привабливу для них (візуальну) форму подачі начального матеріалу та виконання інтерактивних завдань.

Види навчальних завдань: словникові, комунікативні, ігрові, творчі, з використанням онлайн-застосунків та програм.

У таблиці 2.3 представлений план тематичних екскурсій з розвитку мовлення молодших школярів.

Таблиця 2.3

План проведення тематичних віртуальних екскурсій з розвитку мовлення молодших школярів

№ з/п	Тема віртуальної екскурсії	Мета віртуальної екскурсії	Мета з розвитку мовлення
1	«Відвідини благодійного фонду»	Ознайомлення учнів початкової школи з поняттям «благодійний фонд» та його призначенням. Визначення основних цілей та завдань благодійної діяльності, особливостей її здійснення. Формування в учнів знань про користь благодійності в житті суспільства.	Оволодіння новими поняттями «благодійність», «благодійний фонд», «благодійна діяльність», введення їх в повсякденний лексикон учня. Вправляння в побудові діалогів на тему благодійності та надання відповідей на запитання, висловлення своєї думки.
2	«Шевченкова хата: Ласкаво просимо у гості до Тараса Шевченка!»	Ознайомлення учнів з місцем народження українського Кобзаря – Тараса Григоровича	Розвиток уміння розповідати напам'ять віршовані твори

		Шевченка, з його біографією та творчим шляхом.	Т. Шевченка, здійснювати переказ біографії з опорою на засоби наочності (фото/відео); формування наскрізного вміння висловлювати свою думку на основі побаченого та почутого під час віртуальної екскурсії.
3	Віртуальна екскурсія за сюжетом авторської екологічної казки «Заячий сон»	Формування екологічної компетентності у молодших школярів; ознайомлення з авторськими казками; формування уявлень про живу та неживу природу, про вплив життєдіяльності людини на природне довкілля.	Розвиток вміння казкотворення; переказу тексту за сюжетом або на новий лад. Вправляння навичок обігрувати сюжет казки за ролями, розвиток діалогічного та монологічного мовлення.
4	Віртуальна екскурсія «У зоопарку»	Формування у молодших школярів знань про зоопарк та його види; ознайомлення з особливостями утримання тварин у зоопарках. Формування уявлень про необхідність турботливого ставлення до тварин, ознайомлення з Червоною книгою України.	Розвиток навичок діалогічного та монологічного мовлення; вправляння у виконанні творчих завдань (відгадування загадок, складання загадок та анаграм, ребусів), тренування аудіативних навичок; повторення знань про головні члени речення.
5	Віртуальна екскурсія «У світі українських народних казок»	Ознайомлення молодших школярів з українськими народними казками; закріплення знань про народну та авторську казку; формування знань про народну казку як про національно-культурну спадщину українського народу.	Розвиток навичок переказувати прослухані/прочитані тексти з опорою та без опори; відповідати на запитання за змістом казок. Розвиток писемного монологічного мовлення (письмовий переказ улюбленої української народної казки).
6	Віртуальна екскурсія «У бібліотеці»	Формування знань про бібліотеку як «дім книги». Ознайомлення з правилами поведінки в бібліотеці.	Розвиток діалогічного мовлення (обігрування діалогу «У бібліотеці»), обговорення правил поведінки у бібліотеці, відгадування загадок.
7	Віртуальна екскурсія «Зимові пригоди»	Формування в учнів уявлень про різні види зимових розваг. Формування знань про правила поведінки на природі в зимову пору.	Розвиток наскрізного вміння висловлювати свою думку, надавати поради друзям та формулювати застереження щодо правил поведінки на природі взимку. Розвиток

			монологічного усного мовлення (побудова усної розповіді про пригоди взимку в лісі, біля озера тощо). Вправлення у використанні слів «хлопці» з метою уникнення повторів одного й того ж самого слова під час переказу.
8	Віртуальна екскурсія «Різдвяні дзвони»	Формування в учнів знань про зимові свята, традиції та особливості дотримання сімейних традицій на свята (Новий Рік, Різдво) в різних країнах Європи та Америки. Формування уявлень про особливості культур різних народів світу.	Вправлення в умінні переказувати свій власний прожитий досвід на тему «Святкування Нового року», ділитися враженнями та емоціями. Розвиток активного словникового запасу про Новорічні свята та використання їх на письмі. Розвиток умінь підбирати заголовки до тексту.
9	Віртуальна екскурсія «Подорож до екзотичної країни»	Формування знань про «екзотичні країни» та чому їх так називають; розвиток поваги до культури різних народів світу.	Розвиток діалогічного мовлення та вправлення в побудові діалогу за поданим зачином «Завтра у мене рейс до...». Написання твору-роздуму на основі віртуальної екскурсії «Екзотична країна моєї мрії».
10	Віртуальна екскурсія «Вуличками сталевого серця України – м. Кривого Рогу»	Ознайомлення молодших школярів з історією та легендою створення м. Кривого Рогу, відвідування учнями визначних місць рідного міста. Виховання любові до рідного краю, до маленької Батьківщини.	Розвиток умінь розповідати історичні факти про своє рідне місто – Кривий Ріг. Написання твору-роздуму «Чому Кривий Ріг – сталеве серце України».

Джерело: складено автором.

Під час реалізації розробленої системи роботи з розвитку мовлення третьокласників засобом віртуальних екскурсій нами було враховано такі умови організації та проведення віртуальних екскурсій на уроках з розвитку мовлення:

- 1) Блок I – «Психолого-педагогічні умови»;
- 2) Блок II – «Дидактичні умови»;
- 3) Блок III – «Організаційно-педагогічні умови».

Розкриємо зміст наведених умов, спрямованих на розвиток мовлення у молодших школярів засобом організації та проведення віртуальних екскурсій.

1. Блок I «Психолого-педагогічні умови» передбачає, що вчитель:

- під час складання та підбору завдань і вправ, а також початкових матеріалів та пояснень до віртуальних екскурсій, обов'язково враховує вихідні показники розвитку мовлення в учнів початкової школи;

- віртуальні екскурсії розробляє з урахуванням інтересів учнів початкової школи, а завдання та вправи до них підбирає таким чином, що вони включали ігрові моменти, інтерактивність, що результує підвищення навчальної мотивації у школярів;

- здійснює підбір вправ, завдань та навчальних матеріалів для віртуальної екскурсії з оптимальним рівнем складності, що обумовлюється тим, що використання занадто складних та непосильних для молодших школярів навчальних матеріалів та завдань призводить до зниження в учнів внутрішньої мотивації до мовленнєвої діяльності;

- під час віртуальних екскурсій комбінує засоби візуалізації (відео, фото, схеми тощо) та періодично здійснює зміну діяльності учнів, включно із різними видами рухової активності молодших школярів, що сприяє зниженню втоми дітей та переключенню їхньої уваги;

- здійснює контроль актуальності інформації, що подається учням під час віртуальної екскурсії.

2. Блок II «Дидактичні умови» - полягає у використанні вчителем на уроках в онлайн-форматі, під час яких проводяться віртуальні екскурсії, переважно активних та інтерактивних методів навчання учнів (наприклад, словесних ігор, мовленнєвих вправ, ігрових та творчих завдань тощо) та впровадженні педагогічних технологій, спрямованих на активізацію мовленнєвої діяльності молодших школярів та їхньої співпраці на уроках з розвитку мовлення та під час перегляду або власної підготовки віртуальних екскурсій.

Наприклад, під час проведення *віртуальної екскурсії «Шевченкова хата: Ласкаво просимо у гості до Тараса Шевченка!»* (див. рис. 2.22) з учнями 3 класу

було застосовано комунікативну вправу на етапі рефлексії «*Наші враження*», яка проводилася з метою розвитку мовлення, добирання потрібних слів, формування вміння висловлювати свою думку, аналізувати побачене під час віртуальної екскурсії. Перед учнями було поставлене завдання: «Розкажіть про свої враження від відвідування хати Тараса Шевченка за опорою»: «*Найбільше мене здивувало, що...*», «*Під час перегляду екскурсі я помітив(ла)...*», «*У Шевченковій хаті я помітив(ла), що...*», «*Я звернув(ла) увагу на...*» тощо.

Рис. 2.22. Віртуальна екскурсія для учнів 3 класу «Шевченкова хата: Ласкаво просимо у гості до Тараса Шевченка»

Цікавою для учнів стала дидактична гра на розвиток мовлення «Знайди відмінності», суть якої полягала у тому, що учням на екран презентації вчитель виводить картинку з українською оселею, де зображені елементи українського побуту, кожен із яких підписаний. Після того, як нова лексика була засвоєна та повторена колективно, вчитель прибирає картинку із назвами предметів побуту, а виводить на екран дві нових картинки, на яких є відмінності – присутнє щось нове, а чогось бракує. Завданням учнів є знайти, назвати та записати ті слова, яких не вистачає в один стовпчик, а в окремий стовпчик ті предмети, що нові.

Після цього учням пропонується із поданих слів скласти речення, які б описували предмети українського побуту. Наприклад: слово «підкова» - «Підкова вважається оберегом кожної української хати від злих очей та недобрих людей»; слово «піч» - «Українську піч прикрашають у різнобарвні візерунки»; тощо.

Наступною захопливою вправою під час віртуальної екскурсії став «Алфавітний декодувальник» (рис. 2.23).

Пригадай український алфавіт. Скільки у ньому букв?
Пригадавши порядкові номери букв в алфавіті, ти знайдеш мій улюблений хатній ...!

19	2	7	21	12	4	
20	12	6	15	19	3	1

Рис. 2.23. Завдання від Т. Шевченка «Алфавітний декодувальник»

Джерело: власна розробка.

Ця інтерактивна гра дуже сподобалась учням, тому що разом із ними грав сам Кобзар – Тарас Григорович Шевченко. Він запропонував учням відгадати зашифровані слова, що означають один із предметів побуту українців, який можна зустріти в кожній українській хаті. Завдання: «*Пригадай український алфавіт. Скільки у ньому букв? Пригадавши порядкові номери букв в алфавіті, ти знайдеш мій улюблений хатній...*». Розгадавши шифр, учні назвали та записали два слова «*оберіг підкова*». Після цього вони мали змогу поспілкуватися та обговорити між собою, чи є в їхній оселі такий оберіг? Де вони його бачили? А також поділилися думками, чому саме підкова вважається оберегом української оселі.

На рис. 2.24-2.25 представлені фрагменти *віртуальної екскурсії за сюжетом авторської екологічної казки «Заячий сон»* (екскурсія проводилася в рамках шкільного екологічного проєкту «Бережімо природу разом»).

Рис. 2.24. Перший слайд віртуальної екскурсії за сюжетом авторської екологічної казки «Заячий сон»

Джерело: власна розробка.

Рис. 2.25. Фрагмент віртуальної екскурсії за сюжетом авторської екологічної казки «Заячий сон»

Джерело: власна розробка.

У Додатку Г представлені приклади завдань з розвитку мовлення, які були запропоновані учням 3 класу після перегляду віртуальної екскурсії. Наприклад,

завдання «Асоціативний куц» (див. рис. 2.26) передбачало сформувати квітку асоціацій з характерними рисами головного героя казки – Зайця-Стрибунця.

Рис. 2.26. Вправа «Асоціативний куц»

Джерело: власна розробка.

Надалі учням було запропоновано виконати вправу на розвиток мовлення та критичного мислення «Плюс. Мінус. Цікаво» (ПМЦ або «+, -, ?»), яка представлена у таблиці 2.4.

Суть завдання полягала у тому, що після перегляду віртуальної екскурсії вчитель пропонує учням підготувати аркуш паперу А4 (або можна користуватися зошитом) та розділити його на 3 колонки: «Плюс», «Мінус» та «Цікаво».

Надалі вчитель пропонує учням зафіксувати:

1) в першій колонці «Плюс» (+): те, що найбільше сподобалося під час віртуальної екскурсії; що було корисним; усі форми роботи, які викликали позитивні емоції;

2) в другій колонці «Мінус» (-): те, що не сподобалося під час віртуальної екскурсії, видалося нудним, нецікавим, безглуздом (на думку учня);

3) в третій колонці «Цікаво» (?): те, про що дізналися і що найбільше зацікавило; свої роздуми тощо.

Після того, як учні завершили заповнювати таблицю, вчитель запропонував всім охочим зачитати свої враження від опрацьованого

літературного твору та поділитися своїми враженнями про урок «Літературного читання» та віртуальну екскурсію.

Таблиця 2.4

**Приклад виконання вправи «Плюс (+). Мінус (-). Цікаво (?)»
(розвиток діалогічного мовлення)**

ПЛЮС (+)	МІНУС (-)	ЦІКАВО (?)
1) Золота Рибка провчила Зайчика, навіть не насваривши.	1) Заєць-Стрибунець поводився дуже нечемно по відношенню до інших звірів, що мешкають у лісі.	1) Чи зрозумів Заєць-Стрибунець, чому так важливо берегти ліс та природу?

Джерело: власна розробка.

Під час віртуальної екскурсії «У зоопарку», яка проводилася на інтегрованому уроці, що поєднував два навчальні предмети, а саме інтегрований курс «Я досліджую світ» з елементами уроку «Українська мова. Я малюю словом» (розвиток зв'язного мовлення), учні також активно розвивали навички діалогічного та монологічного мовлення та виконували різні вправи, відгадували загадки, тренували аудіативні навички тощо. Приклади навчальних вправ на розвиток мовлення представлені на рис. 2.27.

Рис. 2.27. Вправи на розвиток мовлення (робота з текстом)

Джерело: власна розробка.

У Додатку Г представлено приклади деяких дидактичних та інтерактивних завдань та вправ, які використовувалися під час проведення віртуальних екскурсій з учнями ЕГ.

Під час формувального етапу експерименту було встановлено, що за допомогою використання різноманітних ігор, завдань та вправ, спрямованих на розвиток мовлення під час віртуальних екскурсій через співпрацю учнів (парами, мікрогрупами тощо), відбувалося поступове формування в учнів умінь самостійно ініціювати та будувати діалогічні конструкції, ставити чіткі запитання своїм однокласникам та давати логічні відповіді на поставлені запитання, влучно обирати слова для власних висловлень, бути переконливими в розмові, слухати інших і розуміти їхню думку. Крім того, учні мали змогу повторити теми «Речення. Види речень», «Головні члени речення», «Дієслово. Час дієслів», «Другорядні члени речення», «Пряме та переносне значення слів та виразів. Крилаті вирази, вправлялися у навичках сторітелінгу та казкотворення.

3. Блок III «Організаційно-педагогічні умови» представлений необхідністю формування вчителем у класі предметно-освітнього та психологічно-комфортного середовища та підбором цікавого матеріалу для проведення віртуальних екскурсій з метою розвитку мовлення учнів.

Саме цей блок містить методичний алгоритм підготовки, організації та проведення віртуальних екскурсій з учнями початкової школи як засобу розвитку мовлення, який включає такі компоненти:

1) Вибір теми екскурсії – обумовлюється побажаннями вчителя та учнів, календарно-тематичним планом або конкретною ситуацією, проте вчителю важливо пам'ятати, що тема будь-якої віртуальної екскурсії повинна відповідати інтересам та віковим особливостям учнів початкової школи, а також передбачати певний напрямок (історичний, екологічний, літературний тощо). Наприклад, під час проведення віртуальної екскурсії «Космічні простори» вчитель враховував, що у молодшому шкільному віці тема космосу є однією з найбільш привабливих для дітей, тому вони із задоволенням будуть виконувати мовні та словникові вправи, творчі завдання на подану тематику.

2) Визначити мету віртуальної екскурсії – тут вчитель повинен дати собі відповідь на питання *«Для чого я створюю віртуальну екскурсію?»*

3) Визначити завдання екскурсії, тобто продовжити речення: *«Для досягнення мети я організую...»*.

4) Підбір літератури, складання бібліографії та визначення інших джерел екскурсійного матеріалу – у результаті вчитель створює для себе відеотеку з фотографій та відеозаписів, а також схем, карт, репродукцій творів образотворчого мистецтва тощо.

5) Вивчення джерел – при вивченні зібраних джерел у вчителя, який розробляє віртуальну екскурсію, поступово формується текстова та візуальна основа екскурсії.

6) Визначення змісту віртуальної екскурсії – полягає у наданні відповідні на запитання *«Про що розповість моя екскурсія учням? Що корисного вони дізнаються?»*.

7) Складання маршруту екскурсії на основі відеоряду, який включатиме кілька основних об'єктів («зупинок»). Наприклад, під час віртуальної екскурсії «У зоопарку» такими «зупинками» є різні види диких тварин та виконання завдань після ознайомлення з ними.

8) Підготовка тексту віртуальної екскурсії. Крім того, на даному етапі вчитель здійснює розробку вправ та завдань на розвиток мовлення (діалогічного, монологічного), підбирає/розробляє комунікативні та дидактичні ігри, які відповідають змісту екскурсії та сприяють закріпленню вивченого матеріалу.

9) Вибір методичних прийомів проведення віртуальної екскурсії – полягає у тому, чи буде здійснюватися показ презентації з мовним супроводом, показ презентації з короткими коментарями та/або музичним супроводом.

У межах нашого формувального експерименту створення віртуальних екскурсій здійснювалося на платформі Canva та за допомогою програми Microsoft Power Point. Приклад оформлення віртуальної екскурсії до екологічної казки «Заячий сон» із музичним супроводом для учнів 3 класу можна переглянути за активним покликанням:

https://www.canva.com/design/DAFl0uZ0FFs/mbK9kPmuM0GyNx6nWs7a_g/edit?utm_content=DAFl0uZ0FFs&utm_campaign=designshare&utm_medium=link2&utm_source=sharebutton.

10) Проведення віртуальної екскурсії.

Таким чином, на формувальному етапі експериментального дослідження було розроблено та впроваджено систему роботи з розвитку мовлення молодших школярів засобом віртуальних екскурсій, що передбачала проведення 10 віртуальних екскурсій з трьох навчальних предметів: «Українська мова. Я малюю словом», «Я досліджую світ» та «Літературне читання» на основі інтегрованого підходу. В основу системи роботи було покладено три блоки умов, спрямованих на розвиток мовлення в учнів початкової школи засобом віртуальних екскурсій: психолого-педагогічні; дидактичні; та організаційно-педагогічні.

2.4. Інтерпретація результатів дослідно-експериментальної роботи

Під час проведення контрольного етапу дослідно-експериментальної роботи, метою якого було провести перевірку ефективності впровадження запропонованої систем роботи з розвитку мовлення молодших школярів у процесі використання в освітньому процесі віртуальних екскурсій, було проведено контрольне обстеження молодших школярів на визначення стану розвитку мовлення учнів початкової школи.

Організація та проведення контрольної діагностики здійснювалися за тими ж методиками, які були використані на констатувальному етапі дослідження, проте для написання твору було обрано тему «*Ким я хочу стати у майбутньому?*» (монологічне писемне мовлення), а темою бесіди на визначення сформованості експресивно-когнітивного критерію було запропоновано обрано тему «*Моя найбільша мрія*» (усне мовлення).

Період проведення контрольного етапу експериментального дослідження: з «16» травня 2023 р. по «30» червня 2023 р.

1. Відповідно до отриманих результатів проведеного контрольного обстеження рівня розвитку мовлення у молодших школярів, що навчаються в ЕГ та КГ, за критерієм «Уміння висловлювати свою думку усно в процесі діалогу» за методикою Г. Цукермана було виявлено позитивну динаміку в ЕГ (див. рис. 2.29 та табл. 2.5).

Аналіз рис. 2.28 та табл. 2.5 показав, що в ЕГ суттєвим чином скоротився низький рівень розвитку мовлення за критерієм «Вміння висловлювати свою думку усно у процесі діалогу» (-30%), склавши 10% опитаних респондентів на контрольному етапі порівняно із 40% респондентів на констатувальному. З-поміж молодших школярів КГ також спостерігається несуттєве скорочення показників низького рівня розвитку діалогічного мовлення (-10%), склавши на контрольному етапі 20% респондентів порівняно із 30% респондентів на констатувальному етапі.

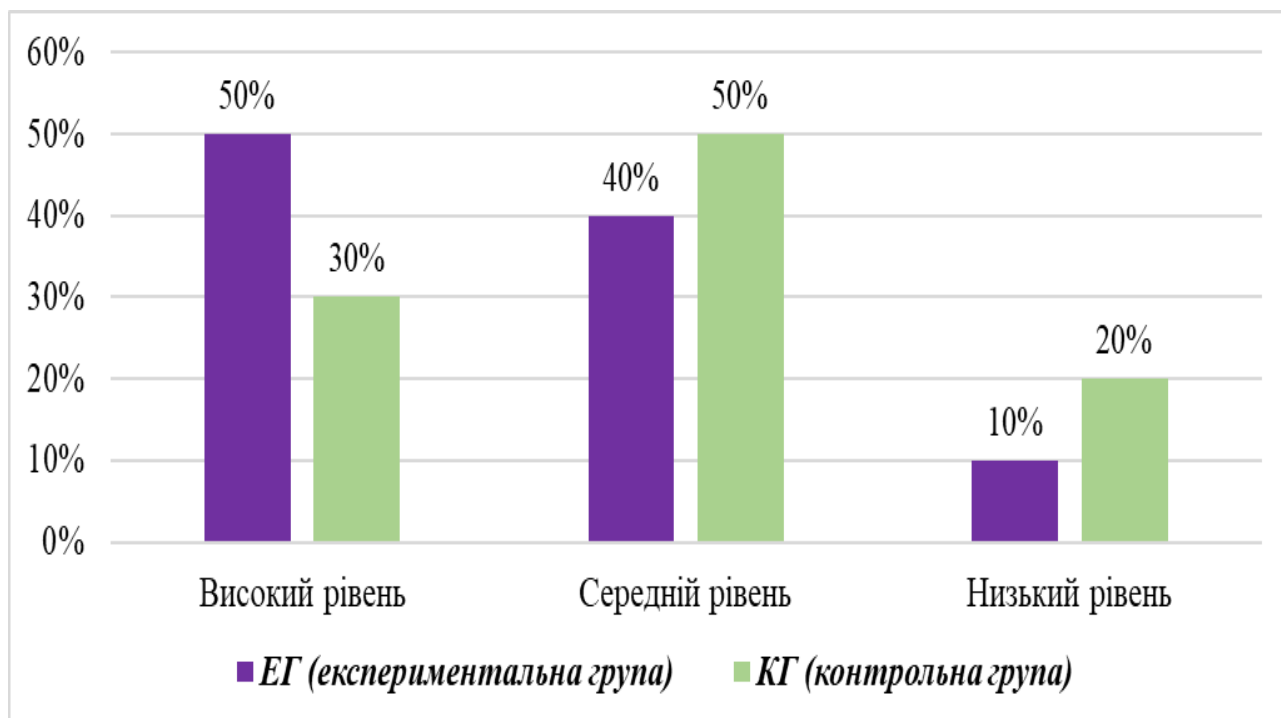

Рис. 2.28. Рівень розвитку діалогічного мовлення в учнів 3 класу ЕГ та КГ за методикою Г. Цукермана (контрольний етап)

Джерело: складено автором.

**Показники розвитку діалогічного мовлення в учнів 3 класу ЕГ та КГ
(методика Г. Цукермана)**

Рівні розвитку вміння висловлювати власну думку усно у процесі діалогу	Експериментальна група					Контрольна група				
	Констатувальний етап		Контрольний етап		Приріст (+/-) (%)	Констатувальний етап		Контрольний етап		Приріст (+/-) (%)
	Абс. знач., осіб	Відн. знач., %	Абс. знач., осіб	Відн. знач., %		Абс. знач., осіб	Відн. знач., %	Абс. знач., осіб	Відн. знач., %	
Високий рівень	4	25%	8	50%	+25	5	30%	5	30%	–
Середній рівень	5	35%	7	40%	+5	6	40%	7	50%	+10
Низький рівень	7	40%	1	10%	–30	5	30%	3	20%	–10

Джерело: складено автором.

Високий рівень розвитку діалогічного мовлення характеризується суттєвим зростанням на контрольному етапі в ЕГ (+25%), склавши 50% респондентів. Серед учнів КГ високий рівень залишився незмінним – 30% респондентів.

В обох досліджуваних групах виявлено незначне зростання показників середнього рівня розвитку діалогічного мовлення: +5% в ЕГ, склавши 40% на контрольному етапі, а в КГ зростання склало +10%, склавши 50% респондентів, у порівнянні із констатувальним етапом обстеження учнів 3 класу (40%).

Провівши контрольне обстеження стану розвитку монологічного мовлення в учнів початкової школи ЕГ та КГ за критерієм «Уміння висловлювати свою думку письмово» (написання твору «Ким я хочу стати у майбутньому?») були отримані дані, представлені на рис. 2.29 та у табл. 2.6.

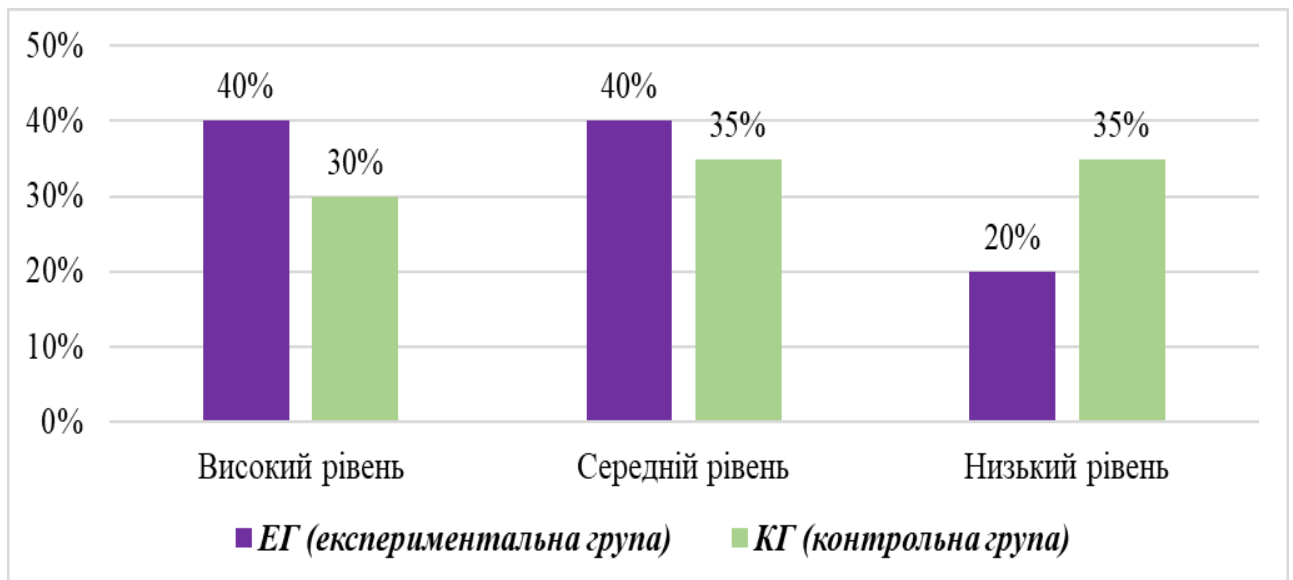

Рис. 2.29. Рівень розвитку монологічного мовлення в учнів 3 класу EG та KG за методикою «Написання твору на тему: «Ким я хочу стати у майбутньому?»» (контрольний етап)

Джерело: складено автором.

Таблиця 2.6

Показники розвитку монологічного мовлення в учнів 3 класу EG та KG (написання твору на тему: «Ким я хочу стати у майбутньому?»)

Рівні розвитку вміння висловлювати власну думку письмово (монологічне мовлення)	Експериментальна група					Контрольна група				
	Констатувальний етап		Контрольний етап		Приріст (+/-)	Констатувальний етап		Контрольний етап		Приріст (+/-)
	Абс. знач., осіб	Відн. знач., %	Абс. знач., осіб	Відн. знач., %		Абс. знач., осіб	Відн. знач., %	Абс. знач., осіб	Відн. знач., %	
Високий рівень	2	15%	7	40%	+25	4	25%	4	30%	+5
Середній рівень	6	35%	7	40%	+5	5	35%	5	35%	–
Низький рівень	8	50%	2	20%	–30	6	40%	5	35%	–5

Джерело: складено автором.

Згідно з отриманими показниками, наведеними на рис. 2.29 та у табл. 2.6, можна зробити висновок, що в EG є позитивна динаміка росту високого та середнього рівнів розвитку мовлення у молодших школярів за критерієм «Уміння висловлювати власну думку письмово» – (+25%) та (+5%) відповідно, склавши по 40% опитаних респондентів (по 8 учнів). Встановлено, що молодші

школярі експериментальної групи стали більш активними на уроках з розвитку мовлення, стали використовувати експресивну лексику як під час написання творів, так і в процесі висловлювання власних думок, переживань та емоцій на уроках та в позаурочний час. В КГ виявлено незначне зростання показників високого рівня (+5%), склавши 30% учнів на контрольному етапі дослідження.

Низький рівень розвитку мовлення за визначеним критерієм в ЕГ групі скоротився на 30%, склавши 20% респондентів порівняно із 40% на констатувальному етапі, у той час, як в КГ скорочення склало лише 5%, досягнувши показника 35%. Середній рівень в ЕГ підвищився на 5%, склавши 40% опитаних респондентів, а в КГ показник залишився незмінним порівняно з констатувальним етапом експериментального дослідження.

На рис. 2.30 та в табл. 2.7 представлено результати контрольного обстеження експресивно-когнітивного критерію розвитку мовлення в учнів ЕГ та КГ, проведеного під час бесіди на тему «Моя найбільша мрія».

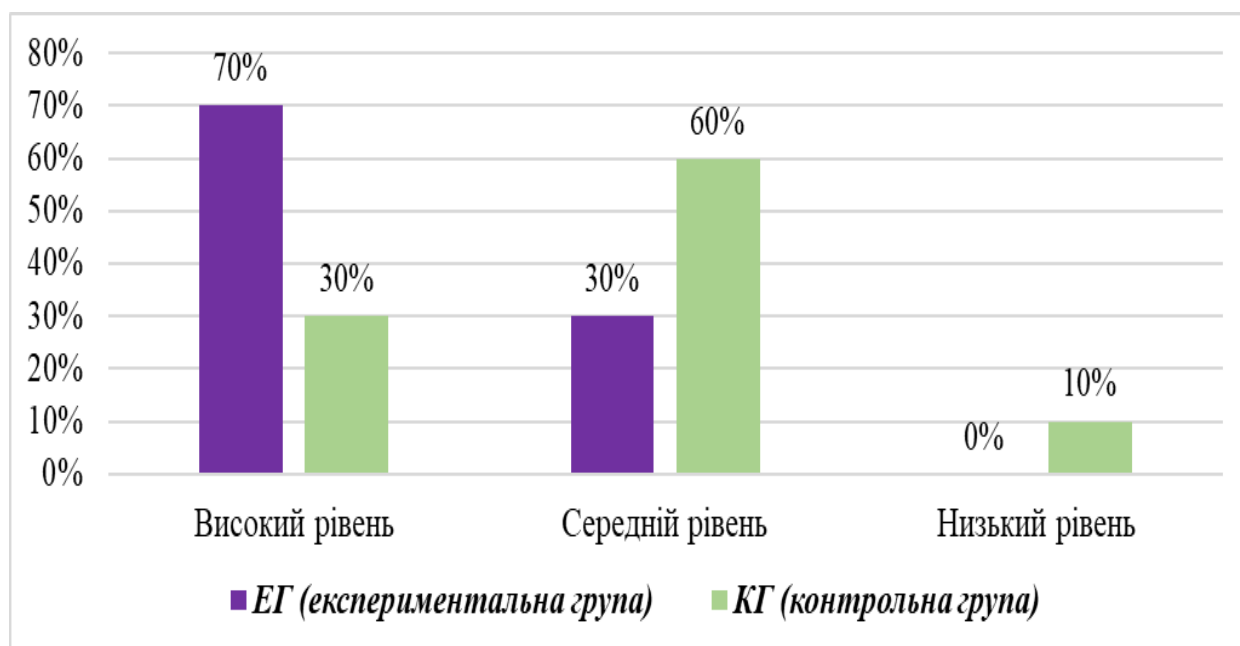

Рис. 2.30. Рівень сформованості експресивно-когнітивного критерію розвитку мовлення в учнів 3 класу ЕГ та КГ за методикою «Бесіда на тему: «Моя найбільша мрія» (контрольний етап)

Джерело: складено автором.

Показники сформованості експресивно-когнітивного критерію розвитку мовлення в учнів 3 класу ЕГ та КГ (бесіда на тему: «Моя найбільша мрія»)

Рівні експресивно-когнітивного критерію розвитку мовлення	Експериментальна група					Контрольна група				
	Констатувальний етап		Контрольний етап		Приріст (+/-) (%)	Констатувальний етап		Контрольний етап		Приріст (+/-) (%)
	Абс. знач., осіб	Відн. знач., %	Абс. знач., осіб	Відн. знач., %		Абс. знач., осіб	Відн. знач., %	Абс. знач., осіб	Відн. знач., %	
Високий рівень	4	25%	11	70%	+45	5	30%	5	30%	–
Середній рівень	7	40%	5	30%	–10	7	50%	8	60%	+10
Низький рівень	5	35%	–	–	–35	3	20%	2	10%	–10

Джерело: складено автором.

Аналізуючи дані, представлені у табл. 2.7 та на рис. 2.30, можна говорити про позитивні показники зростання високого рівня сформованості експресивно-когнітивного критерію розвитку мовлення у молодших школярів, які навчаються в ЕГ (+45%), склавши 70% респондентів на контрольному етапі порівняно з 25% - на констатувальному. Серед учнів КГ не виявлено жодних змін у показниках високого рівня розвитку мовлення за окресленим критерієм.

Середній рівень розвитку мовлення молодших школярів за експресивно-когнітивним критерієм в обох досліджуваних групах характеризується різною динамікою: в ЕГ виявлено скорочення на 10%, склавши 30% респондентів, а в КГ зростанням на 10%, склавши 60% респондентів. Низький рівень експресивно-когнітивного критерію розвитку мовлення в учнів ЕГ на контрольному етапі не виявлено, а в КГ склало 10%, скоротившись на 10% порівняно з констатувальним етапом експериментального дослідження.

Узагальнені результати проведеного контрольного обстеження учнів ЕГ та КГ за трьома вищенаведеними критеріями розвитку мовлення в учнів початкової школи ЕГ та КГ представлені в таблиці (див. табл. 2.8).

**Узагальнені результати розвитку мовлення учнів початкової школи
засобом віртуальних екскурсій**

Рівні розвитку мовлення засобом віртуальних екскурсій	Експериментальна група				Контрольна група			
	Констатувальний етап		Контрольний етап		Констатувальний етап		Контрольний етап	
	Абс. знач., осіб	Відн. знач., %	Абс. знач., осіб	Відн. знач., %	Абс. знач., осіб	Відн. знач., %	Абс. знач., осіб	Відн. знач., %
Високий рівень	3	20%	5	30%	5	30%	5	30%
Середній рівень	6	35%	7	45%	6	40%	7	50%
Низький рівень	7	45%	4	25%	5	30%	3	20%

Джерело: складено автором.

У відповідності до представлених в табл. 2.8 показників рівня розвитку мовлення в учнів 3 класу ЕГ та КГ, можна зробити висновок, що в межах контрольного етапу дослідження в експериментальній групі переважає високий рівень розвитку мовлення (діалогічного та монологічного), склавши 50% респондентів, який підвищився на 10% порівняно із показниками констатувального етапу (20%), у той час як в КГ цей рівень залишився незмінним та складає – 30% респондентів.

Серед учнів КГ переважають показники середнього рівня – 50% респондентів на контрольному етапі, збільшившись на 10% порівняно із показниками попереднього етапу обстеження (40%), в той час як в ЕГ середній рівень розвитку мовлення складає 45% учнів, також збільшившись на 10%.

В обох досліджуваних групах виявлено позитивну динаміку скорочення низького рівня розвитку мовлення: в ЕГ показники склали 25% респондентів на контрольному етапі, скоротившись на 20% порівняно із констатувальним етапом дослідження (45%); в КГ низький рівень склав 20% респондентів, скоротившись на 10% порівняно із попереднім діагностичним обстеженням – 30%.

Таким чином, результати проведеної дослідно-експериментальної роботи за трьома методиками, спрямованої на визначення розвитку мовлення у молодших школярів, свідчать про те, що в ЕГ виявлено позитивну динаміку розвитку діалогічного та монологічного мовлення, а також наскрізного вміння висловлювати власну думку після впровадження розробленої експериментальної системи роботи з розвитку мовлення молодших школярів засобом віртуальних екскурсій. З цього випливає висновок про ефективність та доцільність використання у школі початкової ланки віртуальних екскурсій та завдань до них, спрямованих на розвиток мовлення молодших школярів.

Висновки до розділу 2

Провівши аналіз матеріалів другого розділу, можна сформулювати такі висновки:

1. Проведено аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду використання віртуальних екскурсій у педагогічній практиці вчителів початкової школи та встановлено, що віртуальні екскурсії: активно впроваджуються педагогами в освітній процес та створюються за допомогою технічних засобів та спеціальних програм з метою формування знань, умінь та навичок в учнів початкової школи.

2. Експериментальне дослідження рівня розвитку мовлення у дітей молодшого шкільного віку здійснювалося у двох групах – 3 класі (без букви) Криворізької гімназії №18 та в 3-А класі Миролубівської гімназії у три послідовних етапи: констатувальний, формувальний та контрольний.

На констатувальному етапі було визначено рівень сформованості мовлення учнів 3 класу. За результатами діагностичного обстеження було виявлено, що у 45% учнів 3-А класу Миролубівської гімназії та 30% учнів 3 класу Криворізької гімназії №18 розвиток мовлення на початковому (низькому) рівні, у 35% учнів 3-А класу Миролубівської гімназії та у 40% учнів 3 класу Криворізької гімназії №18 – на середньому. Високий рівень розвитку мовлення

виявлено лише у 20% та 30% учнів 3-А класу Миролюбівської гімназії та 3 класу Криворізької гімназії №18 відповідно.

Визначено, що учні 3-А класу Миролюбівської гімназії – контрольна група, а учні 3 класу Криворізької гімназії №18 – експериментальна група.

Розроблено та впроваджено систему роботи з розвитку мовлення молодших школярів засобом віртуальних екскурсій. Передбачалося проведення 10 віртуальних екскурсій з трьох навчальних предметів: «Українська мова. Я малюю словом», «Я досліджую світ» та «Літературне читання» на основі інтегрованого підходу. В основу системи роботи було покладено три блоки умов, спрямованих на розвиток мовлення в учнів початкової школи засобом віртуальних екскурсій: психолого-педагогічні, дидактичні та організаційно-педагогічні.

Проаналізовано результати дослідження рівня розвитку мовлення у молодших школярів ЕГ та КГ на контрольному етапі та виявлено, що: 1) в учнів ЕГ переважає високий рівень (50%), а у дітей КГ – середній (50%) рівні розвитку усного мовлення у процесі діалогу; 2) в учнів дітей ЕГ та КГ виявлено середній рівень сформованості монологічного мовлення (письмово) – по 40% відповідно; 3) у молодших школярів ЕГ та КГ виявлено високий та середній рівень сформованості експресивно-когнітивного критерію розвитку мовлення – 50% та 40% відповідно; 4) загальний рівень розвитку мовлення у молодших школярів в ЕГ – середній (45%) та високий (30%), в КГ – середній (50%).

Виявлено ефективність та доцільність використання у школі системи роботи з розвитку мовлення молодших школярів засобом віртуальних екскурсій, оскільки за умови цієї методики в освітньому процесі рівень розвитку мовлення у молодших школярів підвищився. Гіпотезу доведено та сформульовано методичні рекомендації для вчителів щодо організації та проведення віртуальних екскурсій як способу розвитку мовлення у молодших школярів.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного аналізу особливостей розвитку мовлення молодших школярів засобом віртуальних екскурсій автором було зроблено такі теоретичні та практичні висновки:

1. Проведено ґрунтовний аналіз проблеми розвитку мовлення у сучасній психолого-педагогічній літературі. На основі вивчення різних наукових підходів до тлумачення понять «мовлення», «спілкування», «мовленнєва діяльність» було сформульовано дефініцію поняттю «зв'язне мовлення», яке є: 1) певним рівнем розвитку особистості, що полягає у сформованості системи емоційно-вольових, мотиваційно-спонукальних дій, особистісних якостей та функціональних проявів, які спрямовані на реалізацію емоційних, когнітивних та поведінкових сфер людини.

2. Визначено та схарактеризовано методичні аспекти розвитку мовлення у молодших школярів. Встановлено, що: 1) розвиток мовлення молодшого школяра» - це процес розвитку мовленнєвої діяльності дитини молодшого шкільного віку, що полягає в організації та реалізації процесу активного, цілеспрямованого, опосередкованого мовою та комунікативною ситуацією, прийому-передачі мовленнєвого повідомлення під час міжособистісної взаємодії. Основними формами зв'язного мовлення є діалог та монолог; 2) процес розвитку мовлення молодшого школяра пов'язаний із поняттям «комунікативна компетентність учня початкової школи», сформованість якої у молодшого школяра є своєрідним відображенням рівня його майстерності у спілкуванні з іншими людьми, в основу якої покладено психологічні знання дитини про себе та своє оточення, а також здатність самостійно обирати певну стратегію спілкування в конкретних комунікативних ситуаціях.

Серед ключових методичних аспектів розвитку мовлення молодших школярів було визначено такі: 1) забезпечення регулярного читання та обговорення прочитаних художніх текстів; 2) збагачення словника шляхом впровадження у мовлення дитини нових лексичних одиниць; 3) проведення

звукової аналітики та синтезу, виконання вправ на розвиток фонематичного слуху; 4) забезпечення розвитку граматичних навичок шляхом правильної побудови граматичних конструкцій речень, словосполучень; 5) надання учням творчих завдань та використання мовних ігор; 6) використання мультимедійних технологій; 7) забезпечення індивідуального підходу у процесі навчання молодших школярів.

3. Схарактеризовано віртуальні екскурсії як засіб навчання учнів початкової школи на основі узагальнення різних наукових та методичних підходів до визначення сутності цієї інноваційної технології. Запропоновано визначення поняттю «віртуальна екскурсія»: це організаційна форма навчання, яка відрізняється від реальної екскурсії віртуальним відображенням реальних об'єктів з метою створення умов для самостійного спостереження, збору необхідних фактів тощо.

Визначено основні переваги віртуальних екскурсій порівняно із традиційними навчальними екскурсіями: 1) доступність; 2) можливість повторного перегляду; 3) наочність; 4) наявність інтерактивних завдань; 5) можливість урахування вікових та індивідуальних особливостей та інтересів учнів під час підбору матеріалу для створення екскурсії.

4. Окреслено особливості проведення уроків з розвитку мовлення засобом віртуальних екскурсій у початковій школі: 1) віртуальні екскурсії дають змогу творчо підійти до освітнього процесу; 2) використання ІКТ розвиває інтерес молодших школярів до пізнавальної діяльності, забезпечуючи розвиток вмінь та навичок роботи з інформаційними ресурсами, сприяючи ефективному управлінню увагою учнів та активізації їхньої пізнавальної діяльності; 3) віртуальні екскурсії забезпечують формування комунікативної компетентності та дослідницької роботи, а також сприяють підвищенню інформаційної культури молодших школярів.

5. Проведено аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду використання віртуальних екскурсій у педагогічній практиці вчителів початкової школи та встановлено, що віртуальні екскурсії: 1) активно впроваджуються педагогами в

освітній процес та створюється за допомогою технічних засобів та спеціальних програм з метою формування знань, умінь та навичок в учнів початкової школи; 2) сприяють оптимізації та ефективності навчального процесу, дозволяють подавати матеріал, що вивчається, в доступній і захоплюючій формі, надаючи можливість учням об'єднати лінгвістичний та культурний аспекти під час уроків, розвивати комунікативні навички учнів на основі освоєння значущої для них історико-культурної інформації; 3) дозволяють молодшим школярам ефективно засвоювати навчальний матеріал та в мінімальні терміни адаптуватися до нових умов життя, а також сприяють розвитку мовлення, творчих здібностей, критичного мислення та навичок дослідницької роботи.

6. Виявлено рівень розвитку мовлення в учнів початкової школи шляхом проведення експериментального дослідження у двох 3-х класах – 3 клас (без букви) Криворізької гімназії №18 та 3-А клас Мироліубівської гімназії у три послідовних етапи: констатувальний, формувальний та контрольний.

На констатувальному етапі було визначено вихідний рівень сформованості досліджуваних комунікативних умінь учнів 3 класу. За результатами діагностичного обстеження було виявлено, що у 45% учнів 3-А класу Мироліубівської гімназії та 30% учнів 3 класу Криворізької гімназії №18 розвиток мовлення на початковому (низькому) рівні, у 35% учнів 3-А класу Мироліубівської гімназії та у 40% учнів 3 класу Криворізької гімназії №18 – на середньому. Високий рівень розвитку мовлення виявлено лише у 20% та 30% учнів 3-А класу Мироліубівської гімназії та 3 класу Криворізької гімназії №18 відповідно.

Результати дослідження показали, що в учнів 3 класу сформовані окремі комунікативні вміння, більшість учнів прагнуть до співпраці, здатні організувати взаємодію для досягнення загальної мети, проте у них недостатньо розвинені такі компоненти комунікативних умінь, які включають використання комунікативно-мовленнєвих засобів при організації спільної діяльності; відзначаються труднощі в побудові активного діалогу через неспроможність висловити власну думку тощо.

7. Розроблено та апробовано систему роботи з розвитку мовлення у молодших школярів засобом віртуальних екскурсій, яка передбачала проведення 10 віртуальних екскурсій з трьох навчальних предметів: «Українська мова. Я малюю словом», «Я досліджую світ» та «Літературне читання» на основі інтегрованого підходу. В основу системи було покладено три блоки умов, спрямованих на розвиток мовлення в учнів початкової школи засобом віртуальних екскурсій: психолого-педагогічні; дидактичні; та організаційно-педагогічні.

Проаналізовано результати дослідження рівня розвитку мовлення у молодших школярів ЕГ та КГ на контрольному етапі та виявлено, що: 1) в учнів ЕГ переважає високий рівень (50%), а у дітей КГ – середній (50%) рівні розвитку усного мовлення у процесі діалогу; 2) в учнів дітей ЕГ та КГ виявлено середній рівень сформованості монологічного мовлення (письмово) – по 40% відповідно; 3) у молодших школярів ЕГ та КГ виявлено високий та середній рівень сформованості експресивно-когнітивного критерію розвитку мовлення – 50% та 40% відповідно; 4) загальний рівень розвитку мовлення у молодших школярів в ЕГ – середній (45%) та високий (30%), в КГ – середній (50%).

Виявлено ефективність та доцільність використання у школі системи роботи з розвитку мовлення молодших школярів засобом віртуальних екскурсій. Сформульовано методичні рекомендації для вчителів щодо організації та проведення віртуальних екскурсій як способу розвитку мовлення у молодших школярів.

Висунуту нами гіпотезу про те, що за умови цієї методики в освітньому процесі рівень розвитку мовлення у молодших школярів підвищиться, доведено. Мету кваліфікаційного дослідження досягнуто. Перспективним вважаємо проведення подальших досліджень щодо особливостей впровадження віртуальних екскурсій на уроках літературного читання у 1-4 класах з метою розвитку зв'язного мовлення молодших школярів в контексті неперервності мовно-літературної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Академічний тлумачний словник. 2023. URL: <https://sum.in.ua> (дата звернення: 07.05.2023).
2. Алексєєва О.Р., Курліщук І.І. Формування навичок ефективного спілкування першокласників засобами дидактичної гри в умовах Нової української школи. *Baltia Publishing*. 2020. С. 1–20.
URL: <http://baltiapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/47/892/2029-1?inline=1> (дата звернення: 01.06.2023).
3. Бескорса О.С., Павлович Г.Ю. Дидактична гра як метод формування германомовної комунікативної компетентності молодших школярів. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2016. Випуск 1 (38). С. 37–40.
4. Білявська Т.М. Методика навчання української мови: практикум. Миколаїв: СПД Румянцева, 2020. 180 с.
5. Білявська Т.М. Формування мовної компетентності майбутніх учителів початкової школи (лексичний рівень). *Інноваційна педагогіка*. 2019. Випуск 13. Т. 1. С. 17–20.
6. Богуш А.М., Гавриш Н.В. Розвиток мовлення дітей п'ятого року життя. Київ: Генеза, 2017. 184 с.
7. Бондаренко Н. В. Ситуаційні вправи на уроках української мови. *Українська мова і література в школі*. 2017. № 2. С. 2-7.
8. Буяк Р.Р. Навчаємо граючи. *Початкове навчання та виховання*. 2016. № 25. С. 26–28.
9. Варварук М.М. Лінгводидактичні засади формування діалогічної компетентності учнів початкової школи. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. 2019. № 3. С. 37–41.
10. Варварук М.М. Український фольклор як засіб формування діалогічної компетентності учнів початкової школи. *Науковий журнал Причорноморського*

науково-дослідного інституту економіки та інновацій. *Інноваційна педагогіка*. Одеса, 2019. Вип. 17. С. 71–74.

11. Варварук М.М. Формування готовності майбутніх педагогів до навчання діалогічного мовлення молодших школярів. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 5: Педагогічні науки: реалії та перспективи: зб. наук. праць. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2019. Випуск 70. С.34-37.

12. Вашуленко М.С. Нова українська школа: методика навчання інтегрованого курсу «Українська мова» у 1-2 класах закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу: навчально-методичний посібник. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2019. 192 с.

13. Вашуленко М.С. Українська мова та читання: підручник для 3 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Частина 1 / М.С. Вашуленко, Н.А. Васильківська, С.Г. Дубовик. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2020. 160 с.

14. Вашуленко О.В. Мовленнєвий розвиток молодших школярів на уроках літературного читання. 2019. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/233898819.pdf> (дата звернення: 01.06.2023).

15. Вашуленко О.В. Українська мова та читання: підручник для 3 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Частина 2 / О.В. Вашуленко. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2020. 160 с.

16. Вашуленко О. Формування комунікативно-мовленнєвих умінь молодших школярів на уроках літературного читання. *Початкова школа*. 2017. № 8. С. 20–24.

17. Вашуленко О.В. Формування у молодших школярів умінь створювати власні висловлювання на уроках літературного читання: методичні рекомендації. Київ: Педагогічна думка, 2020. 71 с.

18. Воротникова І.П., Якубов С.В. Упровадження дистанційних технологій у навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів. Київ: Київ. Ун-т ім. Б. Грінченка, 2017. 140 с.

19. Гавінська Т.М. Ігри на уроках англійської мови як засіб формування комунікативної компетенції школярів. Методичний посібник. Віньковець: Слобідко-Охримовецький НВК, 2015. 67 с.

20. Галаєвська Л.В. Розвиток діалогічних умінь учнів 8-9 класів на уроках української мови: автореф. дис. ... к. пед. н. 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова). Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2021. 22 с.

21. Галаєвська Л.В. Діалогічна компетентність: проблеми і перспективи. *Українська мова і література в школі*. 2016. №1. С. 20–24.

22. Галаєвська Л.В. Розвиток діалогічного мовлення учнів основної школи засобами підручника української мови. *Українська мова і література в школі*. 2014. № 8. С. 31 – 34

23. Галаєвська Л.В. Суть і принципи навчання діалогічного мовлення учнів 5-7 класів на уроках української мови. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Філологічна*. 2013. Вип. 40. С. 181–183.

24. Гнатюк О.В. Дистанційне навчання: проблеми, пошуки, виклики. 2021. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/728350/1/%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82.pdf> (дата звернення: 01.06.2023).

25. Дзямулич Н., Дмитренко Н. Комунікативно-ситуативні вправи в системі розвитку діалогічного мовлення молодших школярів. *Теоретичні й прикладні проблеми сучасної філології*. 2019. Вип. 8 (2). С. 124-133.

26. Дубяга С.М. Педагогічні технології в початковій школі: Навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів напряму підготовки «Початкова освіта». Мелітополь: Вид-во МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2015. 160 с.

27. Зиммельдінова А., Філь Г. Діалог як форма усного мовлення учнів початкових класів. *Початкова школа*. 2014. № 3. С. 37-39.

28. Іщенко О.Л. Українська мова та читання: підручник для 3 класу ЗЗСО (у 2-х частинах). Частина 1 / О.Л. Іщенко, А.Ю. Іщенко. Київ: Літера ЛТД, 2020. 112 с.

29. Карпюк І. Формування комунікативно-мовленнєвих умінь молодших школярів засобами діалогічного мовлення. *Студентський науковий вісник Тернопільського державного педагогічного університету*. 2020. № 45. С.159-161.

30. Коваленко О.В. Використання віртуальних екскурсій як сучасних форм організації навчального процесу. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Вип. 9. Т 1. С. 94–97.

31. Лінкевич С.Б. Ігрові технології та інновації в умовах реалізації Нової української школи. 2019. URL: https://imso.zippo.net.ua/wp-content/uploads/2019/08/6_%D0%9Bi%D0%BD%D0%BA%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D1%87_%D0%A1.%D0%91..pdf (дата звернення: 01.06.2023).

32. Максименко Н. Формування комунікативно-мовленнєвої компетентності в учнів початкової школи на уроках української мови. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*. 2015. №51. С. 487–492.

33. Макушенко В. Розвиток мовлення та мислення: ігрові заняття для учнів початкової школи. *Початкова освіта*. 2015. № 7. С. 16–37.

34. Марко М.М. Формування готовності майбутніх учителів початкових класів до застосування навчально-ігрових технологій у професійній діяльності: дис. ... к.пед.н. за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Мукачєво, 2018. 272 с.

35. Марковська М. Досліджувати, не виходячи з дому. 29 онлайн-музеїв, аби урізноманітнити уроки. *Старт Освіта*. 2022. URL: <https://nus.org.ua/articles/doslidzhuvaty-ne-vyhodyachy-z-domu-29-onlajn-muzeyiv-aby-uriznomanitnyty-uroky/> (дата звернення: 04.06.2023).

36. Мартіна О. Діалогічне мовлення як засіб формування комунікативної компетентності учнів початкових класів. *Збірник наукових праць*. Випуск 27. 2019. № 2–2019. С. 375–380.

37. Мачинська Н., Оприск М. Теоретичні аспекти використання ігрових технологій на уроках в початковій школі. *Молодий вчений*. 2019. № 10 (74). С. 229-232.

38. Мелешко Л.В. Дидактична гра як засіб формування мовленнєвої компетентності учнів. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Серія: Психолого-педагогічні науки*. 2017. №2. С. 113–118.

39. Мицик О.М. Гра як метод навчання іншомовного спілкування учнів початкової школи. *Англійська мова та література*. 2013. № 22. С. 40–49.

40. Мовна особистість в освітньому просторі: монографія / за заг. ред. І. Д. Пасічника; редкол. О. А. Вісич, Х. М. Карповець, З. В. Столяр. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2021. 270 с.

41. Муковіз О.П. Основи дистанційного навчання у початковій освіті: навчально-методичний посібник. Умань: Візаві, 2018. 128 с.

42. Немченко В. Віртуальні екскурсії Україною як засіб навчання та формування громадянської свідомості школярів. Вебінар. *Освітній портал «На урок»*. 2022. URL: <https://www.youtube.com/live/GIjg5QZhUbQ?feature=share> (дата звернення: 04.06.2023).

43. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія. Книга 1. Соціальна психологія особистості і спілкування. Київ: Видавництво «Книги – XXI», 2010. 464 с.

44. Педагогічний енциклопедичний словник. 2023. URL: http://ni.biz.ua/5/5_3/5_34526_pedagogicheskij-entsiklopedicheskij-slovar.html (дата звернення: 07.06.2023).

45. Петрик О.В. Методичні аспекти розвитку діалогічного мовлення молодших школярів. Реформування, модернізація і парадигми. *Електронний журнал УжНПУ*. 2019. Випуск 5. URL: https://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp5/petrik.pdf (дата звернення: 01.06.2023).

46. Підлужна Г.В. Компетентніший підхід до розвитку комунікативних умінь першокласників. *Актуальні проблеми формування риторичної*

особистості вчителя в україномовному просторі: збірник наукових праць. Житомир, 2015. С. 85–89.

47. Подліняєва О.О. Віртуальна екскурсія у роботі вчителя. Електронні інформаційні ресурси: створення, використання, доступ // зб. матеріалів Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Вінниця, 9–10 листопада 2016. Вінниця : ВНТУ, 2016. С. 402–415.

48. Подліняєва О. О. Особливості використання сучасних медіа в освіті: віртуальна екскурсія. *Фізико-математична освіта : науковий журнал.* 2016. № 4 (10). С. 100–104.

49. Пономарьова К.І. Зошит з розвитку мовлення «Малюю словом»: Навчальний посібник для учнів 3 класу // Складова частина навчально-методичного комплексу з української мови до підручника «Українська мова та читання». Частина 1 / К.І. Пономарьова. Київ: УОВЦ «Оріон», 2022. 56 с.

50. Пономарьова К.І. Українська мова та читання: Підручник для 3 класу ЗЗСО (у 2-х частинах): Частина 1// К.І. Пономарьова. Київ: УОВЦ «Оріон», 2020. 160 с.

51. Пономарьова К.І. Формування комунікативної компетентності молодших школярів у процесі навчання української мови. Посібник. Київ: Конві Принт, 2020. 88 с.

52. Попова Л.О. Засоби навчання української мови в компетентнісній парадигмі сучасної освіти. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки.* 2020. № 2 (333). Ч. II. С. 54–61.

53. Починок Є. Особливості використання віртуальних екскурсій в умовах дистанційного викладання курсу «Я досліджую світ». *Актуальні питання гуманітарних наук.* 2021. Випуск 35. Том 5. С. 203–210.

54. Приходько Л.А., Ройко Л.Л. Особливості організації освітнього процесу учнів початкової школи із застосуванням технологій дистанційного навчання. 2021. URL:

https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/19555/3/royko_pruhodko.pdf (дата звернення: 01.07.2023).

55. Про затвердження Державного стандарту початкової освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87. *Офіційний вісник України*. 2018. № 19. Ст. 637.

56. Про освіту: Закон України від 05 вересня 2017 р. №2145-VIII. *Офіційний вісник України*. 2017. № 78. Стор. 7. Ст. 2392.

57. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р. *Офіційний вісник України*. 2017. №1. Стор. 84. Ст. 22.

58. Родюк Н.В., Голюк О.А. Шляхи ефективного формування діалогічного мовлення учнів на уроках навчання грамоті. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2019. № 3 (326). С. 64–74.

59. Романенко Л., Друць І. Педагогічні умови підготовки майбутніх учителів до застосування віртуальної екскурсії в інтегрованому курсі «Я досліджую світ». Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації. Матеріали XXXV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Переяслав-Хмельницький, 27 квітня 2018 р. Переяслав-Хмельницький, 2018. Випуск 35. С. 314–318.

60. Рудик Л.В. Робота над текстом у процесі розвитку діалогічного мовлення учнів на уроках української мови. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Серія: Психолого-педагогічні науки*. 2018. № 4. С. 119–123.

61. Савченко О.Я. Мета і результат уроку в контексті компетентнісного підходу. *Початкова школа*. 2015. №3. С. 10–16.

62. Савченко О.Я. Українська мова та читання: підручник для 2 класу ЗЗСО (у 2-х частинах). Частина 2 // О.Я. Савченко. Київ: УОВЦ «Оріон», 2019. 144 с.

63. Самойленко Н. Аксіологічний підхід до формування мовленнєвої культури здобувачів початкової освіти. *International Science Journal of Education & Linguistics*. Vol. 1, No. 5. 2022. Pp. 7–20.

64. Сиротенко В., Акритова А. Особливості формування мовленнєво-комунікативної компетентності на уроках літературного читання в 2-4 класах.

Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти. 2019. Випуск 11. С. 156–167.

65. Типова освітня програма початкової освіти, розроблена під керівництвом Савченко О.Я. (3-4 клас): Наказ Міністерства освіти і науки України від 08 жовтня 2019 р. № 1273. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2020/11/20/Savchenko.pdf> (дата звернення: 17.05.2023).

66. Типова освітня програма початкової освіти, розроблена під керівництвом Шияна Р.Б. (3-4 клас): Наказ Міністерства освіти і науки України від 08 жовтня 2019 р. № 1273. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2020/11/20/Shiyana.pdf> (дата звернення: 17.05.2023).

67. Троян І. «Від патетичного Кобзаря до дружнього Ше»: як провести не нудний урок про Тараса Шевченка. *Смарт освіта*. 2023. URL: <https://nus.org.ua/articles/vid-patetychnogo-kobzarya-do-druzhnogo-she-yak-provesty-ne-nudnyj-urok-pro-tarasa-shevchenka/> (дата звернення: 04.06.2023).

68. Український педагогічний словник / за ред. С.У. Гончаренка. Київ: Либідь, 2017. 376 с.

69. Цибульська С.М. Розвиток діалогічного мовлення молодших школярів // Збірник тез Міжнародного науково-практичного симпозиуму «Освіта, наука та культура України в світі: мобільність, глобалізація, інклюзія», 23-24 серпня 2022 р. за заг. ред. З. П. Ленів. Львів, 2022. С. 353–360.

70. Чабайовська М.І., Омельченко Н.М., Синільник В.В. Українська мова та читання: підручник для 3 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Частина 1 / М.І. Чабайовська, Н.М. Омельченко, В.В. Синільник. Тернопіль: Астон, 2020. 160 с.

71. Чабайовська М.І., Омельченко Н.М., Синільник В.В. Українська мова та читання: підручник для 3 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Частина 2 / М.І. Чабайовська, Н.М. Омельченко, В.В. Синільник. Тернопіль: Астон, 2020. 160 с.

72. Шевельова В.В. Методика організації ігрової діяльності в початковій школі. *Початкове навчання та виховання*. 2016. № 4. С. 6–9.

73. Як Тарас Шевченко став зіркою? 3 серія. «Книга-мандрівка. Україна». 2023. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Ktb-0LRm2Pk> (дата звернення: 04.06.2023)

74. Animals At Home [Live]. 2023. URL: <http://zoo.org.au/animals-at-home/> (accessed on: 11.06.2023)

75. Ashdown Primary School: Official web-site. 2023. URL: <https://ashdown.e-sussex.sch.uk/> (accessed on: 11.06.2023).

76. Department for Education of South Australia. Take virtual excursions from home. 2023. URL: <https://education.sa.gov.au/our-learning-sa/learning-home-activities/prior-school/take-virtual-excursions-home> (accessed on: 11.06.2023).

77. Pyramids of Giza virtual tour. 2023. URL: <http://google.com/maps/about/behind-the-scenes/streetview/treks/pyramids-of-giza/>(accessed on: 11.06.2023)/

78. Virtual Field Trip - Amazon Rainforest. 2014. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=JEsV5rqbVNQ> . (accessed on: 11.06.2023).

79. 20 Virtual School Trip Ideas for Students to Enjoy From the Classroom. 2020. URL: <http://twinkl.com>. (accessed on: 11.06.2023).

80. Fink K. 40 Amazing Educational Virtual Field Trips. 2023. URL: <https://www.weareteachers.com/best-virtual-field-trips/> (accessed on: 11.06.2023).

ДОДАТКИ

Додаток А

Діагностична методика «Візерунок під диктовку» (Г. Цукерман)

Мета: визначення рівня сформованості комунікативних навичок (діалогічного та монологічного мовлення в учнів початкової школи), розвитку вміння пояснювати свою очку зору у процесі активної взаємодії з іншими людьми.

Стимульний матеріал: набір із трьох білих та трьох кольорових квадратних фішок (однакових за розміром), чотири картки із зразками візерунків (рис. 1), екран (ширма).

Рис. А.1 Картки із зразками візерунків (констатувальний етап)

Рис. А.2 Картки із зразками візерунків (контрольний етап)

Інструкція

«Зараз ми складатимемо картинки за зразком. Але робити це ми будемо не як завжди, а вдвох, під диктовку один одного.

Для цього один з вас отримає картку із зразком візерунка, а інший – фішки (квадрати), з яких цей візерунок треба викласти. Один диктуватиме, як викладати візерунок, а другий – виконувати його інструкції.

Можна ставити будь-які питання, але дивитися на візерунок не можна.

Спочатку диктує один, потім – інший. Але для початку давайте потренуємося, як треба складати візерунок».

Критерії оцінювання:

- продуктивність спільної діяльності оцінюється за схожістю викладених візерунків зі зразками;
- здатність будувати зрозумілі для партнера висловлювання, що враховують, що він знає і бачить, а що ні;
- в даному випадку досить точно, послідовно та повно вказати орієнтири дії по побудові візерунка;
- вміння ставити запитання, щоб за допомогою їх отримати необхідні відомості від партнера по діяльності;
- способи взаємного контролю за ходом виконання діяльності та взаємодопомоги;

– емоційне ставлення до спільної діяльності: позитивне (працюють із задоволенням та інтересом), нейтральне (взаємодіють один з одним через необхідність), негативне.

Показники рівня виконання завдання:

Низький рівень – візерунки не побудовані або не схожі на зразки; вказівки не містять необхідних орієнтирів або формулюються незрозуміло; питання не по суті чи формулюються незрозуміло для партнера;

Середній рівень – є хоча б часткова подібність візерунків із зразками; вказівки відображають частину необхідних орієнтирів; питання та відповіді дозволяють отримати інформацію, що не вистачає; часткове порозуміння;

Високий рівень – візерунки відповідають зразкам; у процесі активного діалогу діти досягають взаєморозуміння та обмінюються необхідною та достатньою інформацією для побудови візерунків; доброзичливо стежать за реалізацією прийнятого задуму та дотриманням правил.

**Приклади результатів проведеної діагностики з учнями 3 класів
Криворізької гімназії №18 Криворізької міської ради та Широчанської
гімназії Апостолівської міської ради Криворізького району
Дніпропетровської області**

**Рис. Б.1. Результати діагностики учениці 3 класу Криворізької гімназії №18
Криворізької міської ради за методикою «Візерунок під диктовку»
Г. Цукермана (констатувальний етап)**

**Рис. Б.2. Результати діагностики учня 3-А класу Широчанської гімназії
Апостолівської міської ради Криворізького району Дніпропетровської обл. за
методикою «Візерунок під диктовку» Г. Цукермана
(констатувальний етап)**

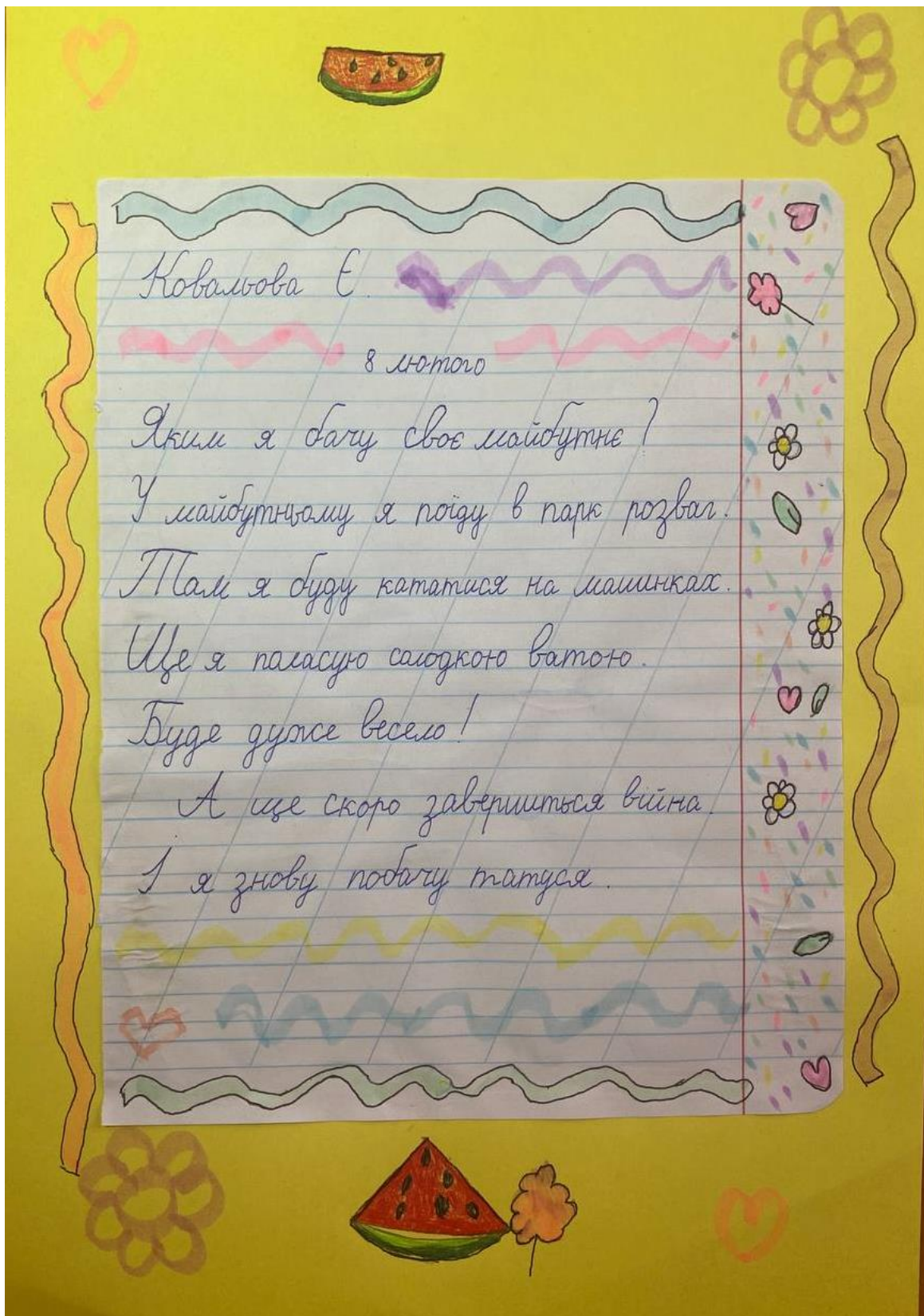

Рис. Б.3. Результати діагностики учениці 3 класу Криворізької гімназії №18 Криворізької міської ради за методикою «Написання твору на тему: «Яким я бачу своє майбутнє?» (констатувальний етап)

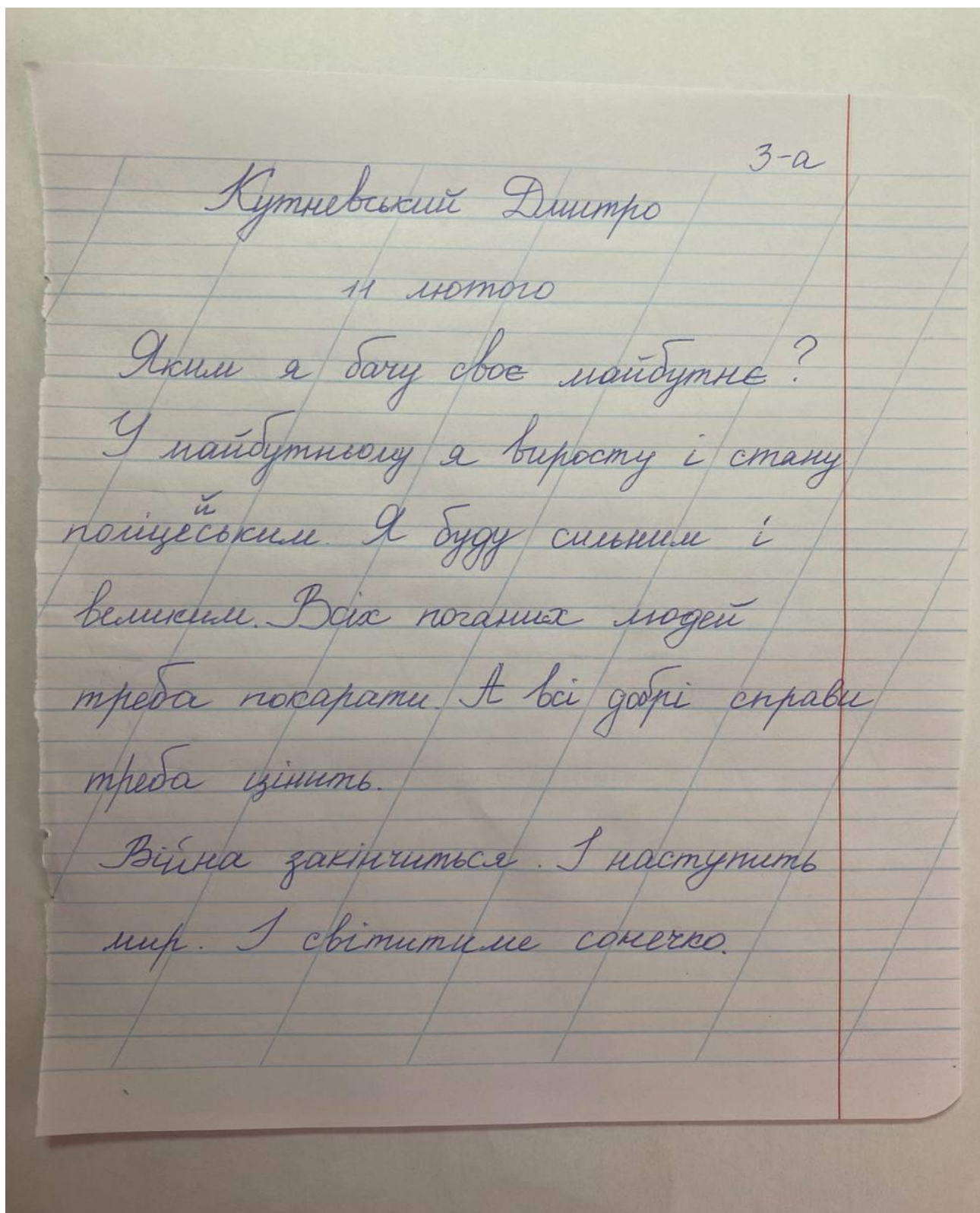

Рис. Б.4. Результати діагностики учня 3 класу Широцької гімназії Апостолівської міської ради Криворізького району Дніпропетровської обл. за методикою «Написання твору на тему: «Яким я бачу своє майбутнє?»» (констатувальний етап)

ПЛАН-КОНСПЕКТ
інтегрованого уроку «Я досліджую світ» на тему
«У зоопарку» з використанням засобу віртуальних екскурсій
(3 клас)

Мета уроку: знайомство учнів 3 класу із зоопарком як місцем штучного проживання тварин, з умовами життя проживання тварин; закріплення знань учнів про особливості утримання диких тварин у зоопарку; розвиток зв'язного мовлення учнів 3 класу засобом віртуальних екскурсій.

Завдання:

- ознайомити з тваринами зоопарку; правилами поведінки у зоопарку;
- прищеплювати учням любов до тварин;
- виховувати дбайливе ставлення до живої природи;
- розвивати мовлення дітей, вміння працювати з текстом;
- здійснювати розвиток пізнавальної мотивації дітей на основі прийняття та утримання навчальних завдань, позитивної мотивації до навчання;
- розвивати вміння аналізувати, порівнювати, узагальнювати навчальний матеріал;
- формувати вміння працювати у парі, групі;
- виховувати самостійність, активність, відповідальність, культуру поведінки під час уроку.

ХІД УРОКУ:

1. Організаційний момент

Вчитель: Доброго дня, учні! Існує така приказка: «Все гарне від природи, а добре від людини». І щоб навколишній світ став трохи добрішим, почнемо з себе, поділимося своїм теплом і гарним настроєм.

2. Актуалізація опорних знань.

Сьогодні ми поїдемо в одне чудове місце, але для цього вам потрібно відгадати загадки.

1. Ось так конячка! -
 Вигукнув Андрійко, -
 Наче велика
 Зошит в лінійку! (*зебра.*)

2. Шия у формі, як питання.
 Два горби, широкий ніс,
 По пустелі важливо ходить.
 Багажі людей він возить. (*верблюд*)

3. Він величезний і вусатий,
 І (до того ж) смугастий.

Якщо зустрінеш, не до ігор!
Тому що це... (*тигр*)

4. Бурий він і клишоногий,
Ловить рибу потужною лапою.
А ще він любить мед!
Хто солодкоїжку назве? (*ведмідь*)

Вчитель: Як, одним словом, назвати відгадки?

- 1) Згадаймо, які групи тварин ви знаєте? (*Звірі, птахи, риби, комахи*)
- 2) Хто такі звірі? (*Тварини, тіло яких вкрите вовною*)
- 3) Яких тварин належимо до птахів? (*Тварини, тіло яких покрито пір'ям*)
- 4) Кого ми називаємо рибами? (*Водні тварини, тіло яких вкрите лускою*)
- 5) Хто такі комахи? (*Тварини, у яких 6 ніг*)
- 6) А ще якусь класифікацію тварин ви знаєте? (*Дикі та домашні*)
- 7) Яких тварин називаємо свійськими? (*Домашніх тварин, яких розводять люди*)
- 8) Яких тварин називаємо дикими? (*Живуть самі собою «дико»*)

3. Постановка теми та мети уроку.

Вчитель: Діти, де ми можемо зустріти всіх тварин, про які ми почули у відгадках?

Давайте сформулюємо тему уроку. А тема нашого уроку «У зоопарку». Яку мету поставимо на уроці? Мета уроку – знайомство з тваринами зоопарку, для чого потрібен зоопарк?

Вчитель: Діти, які тварини мешкають у нас в країні? Що можете розповісти про інших тварин?

Вчитель: Підніміть руки ті, хто бував у зоопарку? Розкажіть, що ви там бачили? Що ж таке зоопарк?

Вчитель: Існує кілька видів зоопарків – подивіться на екран – міські зоопарки, - пересувні (зоопарки на колесах, що переїжджають із міста до міста, показують тварин); контактні, там діти та дорослі спілкуються з тваринами: годують, гладять.

Чи для всіх тварин потрібні однакові умови?

Учні: Для тварин потрібна вода, т.к. вони люблять плавати чи не можуть жити на суші. Інші тварини люблять бігати, стрибати, лазити. Їм треба багато місця. Є тварини, яким потрібне тепло, а іншим – холод. Тварин треба селити так, щоб тварини не заважали одна одній.

Тварин поселили над тісних клітинах, а просторих вольєрах. А що таке вольєр? Спробуємо пояснити, що таке вольєр? Де ми можемо з вами знайти пояснення цього слова? (*Словник, запитати у дорослих, інтернет*) (*показ картинки, інформація в інтернеті*)

А ми з вами знайдемо пояснення в інтернеті.

Вольєр — ділянка, обгороджена площадка (з навісом або відкрита) з клітинами, що приєднуються до неї, або будиночками для утримання тварин

(кроликів, хутрових звірів, птахів, собак) у звірівницьких господарствах,... За чистотою вольєром стежать доглядачі. Життя тварин у зоопарку вивчають вчені зоологи. За здоров'ям стежать ветеринари,

Вчитель: Зараз ми побуваємо у знаменитому на Київському зоопарку зоопарку.

3.1. Перегляд віртуальної екскурсії «Київський зоопарк».

(Учні дивляться віртуальну екскурсію про Київський зоопарк та обговорюють, що особливо їм сподобалося).

4. Фізкультхвилинка

(Виконання рухів під відеофільм)

5. Засвоєння нових знань

Вчитель: Як мають поводитися у зоопарку відвідувачі? Що можна робити, а чого не можна? Давайте складемо пам'ятку, як поводитись у зоопарку

1. Говоримо пошепки.
2. Працюють у парі обоє.
3. Домовимося: якщо письмове завдання, як виконуватимемо, хто пише, хто виступає.
4. Коли закінчили виконання завдання, піднімаємо долоні.

6. Робота в парах (діти говорять правила роботи в парах)

- Пам'ятка. Правила поведінки у зоопарку.
- Не кричи голосно.
- Не сміти, дотримуйся чистоти.
- Не підходь близько до клітин.
- Не годуй тварин.

Вчитель: Прочитаємо правила поведінки у зоопарку. Скажіть, чому не можна шуміти? *(Тварина може злякатися і покалічити себе або оточуючих)*

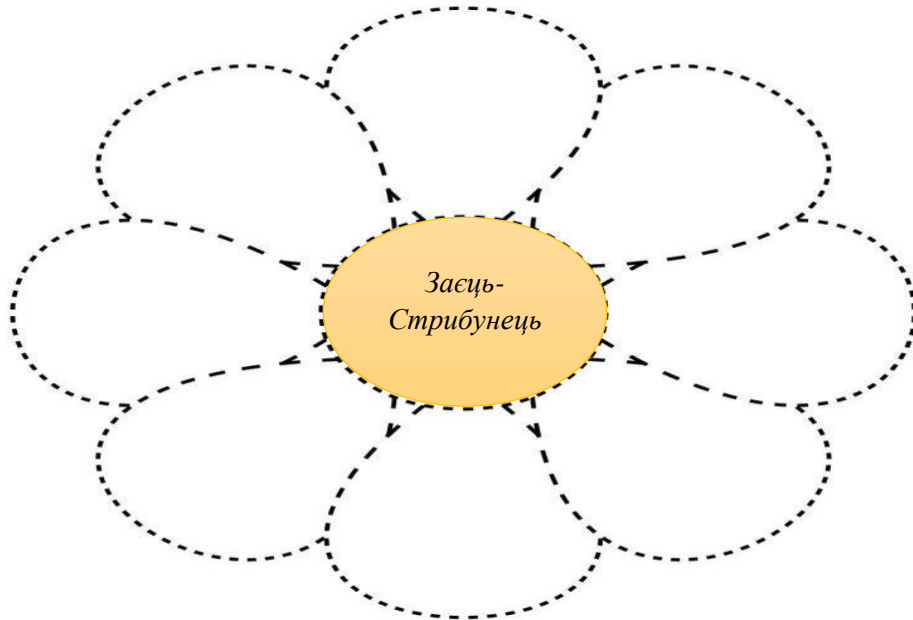
Чому не можна підходити близько до клітин? *(Можна фотографувати, але без застосування спалаху, замальовувати тварин).*

III. Заключна частина

- 1) Що вам найбільше запам'яталося?
- 2) Яке завдання сподобалось?
- 3) Оцініть свою діяльність на уроці за допомогою «Сходинок знань».

Приклади завдань з розвитку мовлення учнів 3 класу під час уроків з використанням засобу віртуальних екскурсій

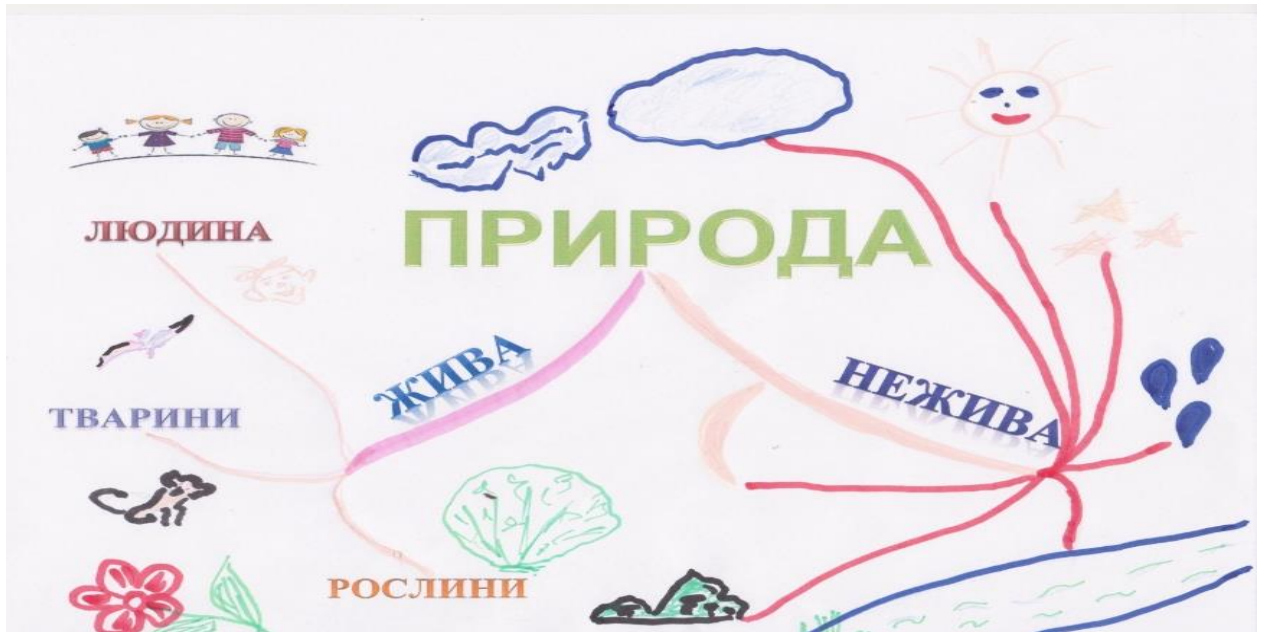
Завдання 1. Склади квітку асоціацій про Зайця-Стрибунця та розфарбуй її

Завдання 2. На основі прослуханого тексту знайди відповідність.

	<p>Щасливий та замріяний Заєць-Стрибунець повернувся додому, а на місці старої норки стоїть новий, білокам'яний, гарню-ю-ю-ю-щий такий будинок, аж дух захопило... Дерев, щоправда, навколо поменшало, проте стовпи з електричними дротами з'явилися. В нірці світло і тепло. Заєць-Стрибунець відкрив кран і побачив, що звідти тече кришталево-прозора вода.</p>
	<p>Нічого не відповіла Золота Рибка, лише з докором поглянула на зайця, вислизнула з його лап і тільки хвостом лягнула на нього з відро води.</p>
	<p>Прокинувся наш герой вранці з посмішкою, а довкола – дим, кіптява, дихати нічим... Закашлявся Заєць-Стрибунець, вирішив попиту води, а з крана брудна вода біжить. Згадав він про кришталеве джерельце, яке в лісі дзюрчало. Біжить заєць, через гори сміття перебирається, через брудні струмки перестрибує.</p>

Завдання 3. Склади план прочитаного тексту, створивши інтелект-карту за поданим зразком. Перекажи казку.

Завдання 4. Після перегляду віртуальної екскурсії до благодійного фонду вчитель записує на маленьких серцях прислів'я про добро та милосердя і кладе їх у «кошик доброти». Пропонує учням по черзі дістати серця, прочитати прислів'я та пояснити його значення.

Поруч з добром крокує зло.

Добро не пропадає, а зло вмирає.

Людина починається з добра!

Милостивий людині і Бог помагає.

Хто добре серце має, той усе здолає

Завдання 5. Уяви, що тобі випала нагода заснувати свою власну благодійну організацію.

Яку б назву ти їй дав/дала?

Що б зобразив/ла на її емблемі?

Якому виду благодійності було присвячено діяльність твоєї благодійної організації?

Намалюй емблему своєї благодійної організації та дай їй назву.

	<hr/> <hr/> <hr/>
--	-------------------

Завдання 6. «Бінарне запитання». Вчитель ставить учням запитання: «Чи погоджуєтесь ви, що всі суперечки можна вирішити мирним шляхом?». Учням пропонується озвучити по 3 позиції «за» та «проти», а вчитель на дошці записує названі аргументи.

«Чи погоджуєтесь ви, що всі суперечки можна вирішити мирним шляхом?»

<i>«ТАК, ПОГОДЖУЮСЬ»</i>	<i>«НІ, НЕ ПОГОДЖУЮСЬ»</i>
Завжди можна домовитися з людиною, з якою сварився.	<i>А</i> Існують ситуації, коли єдиним шляхом вирішення суперечки є бійка.
До кожної людини можна знайти підхід.	<i>Р</i> Якщо людину ображають фізично, треба вчитися давати їй здачу.
Люди можуть знаходити компроміс у суперечці.	<i>Г</i> Кулак інколи набагато краще доходить до людини, аніж слова.
Не треба дражнитися, щоб не було суперечок і образ.	<i>У</i> Існують ситуації, коли емоції людини (істерика, крик тощо) можна стримати тільки фізичною силою (наприклад, ляпасом), тоді вона переключається і починає думати свідомо.
Не треба сердитися, коли програєш.	<i>М</i>
Якщо стримувати свої емоції, тоді й суперечок не буде.	<i>Е</i>
Щоб не було суперечок, можна грати в ігри по черзі.	<i>Н</i>
Спитай у свого опонента, як він бачить шлях розв'язання проблеми (конфлікту).	<i>Т</i>
	<i>И</i>

Пригадай український алфавіт. Скільки у ньому букв? Пригадавши порядкові номери букв в алфавіті, ти знайдеш мій улюблений хатній ...!

19	2	7	21	12	4	
20	12	6	15	19	3	1

Подивись на малюнок та напиши текст-опис за ним. Придумай назву.

Л є такі, що пересуваються гілками дерев чи по землі.

- Царем звірів серед них є лев.
- Навіть є такі, що плавають.
- У джунглях мешкають різні тварини.
- Є такі, що літають.

Пронумеруй речення, щоб утворився текст.

Завдання. Підкресли граматичну основу. Запиши питання до другорядних членів речення за поданим зразком.

Сова живе в дуплі.
Живе (де?) в дуплі.

Сиренкий зайчик стрибає.

Невгамовні горбці бешкетують.

Кумедний ведмедик їсть мед.

***Завдання.** Підкресли дієслова в поданих реченнях. Обведи ті, що вжито в переносному значенні.*

Терпіння і труд все перетруть.

Діти перетерли весь посуд.

Гостре словечко раниць сердечко.

Шабля глибоко раниць.

Козак до схід сонця прокидається.

Природа прокидається від зимової сплячки.

Час проминує швидко.

Друзі проминули озеро.

Правда кривду переважить.

Зубр ведмедя переважить.

***Завдання.** Добери й запиши прикметники за зразком.*

кабан	<u>дикий</u>
синичка	_____
ягодами	_____
будиночку	_____
на ялинці	_____
сіна	_____
звіра	_____